

5-15. között sikeresen védte meg Palota várát Arszlán pasa ellenében.

Hont vármegyéből, Középtúrról származó nemesi család sarja, akinek nagyapja, Thury Miklós Hunyadi Mátyás seregében szolgált, és apja, Gábor is kitűnő vitéz volt.

Thury György az 1540-es években huszár főlegény lett a sági várban, majd részt vett az 1552. augusztus 10-11-ei palásti csatában, ahol jelentős része volt az olasz csapatok megmentésében. 1556-ban a lévai vár kapitányává nevezték ki, 1558-ban Bars vármegye főispánja, majd Várpalota kapitánya lett. Neve itt vált rettegetté a törökök körében. Kiváló bajvívó volt, sorra hívta ki és győzte le a törökök legjobbait. A pénztelenségen állandó portyákkal próbált segíteni, így akadályozta meg azt, hogy katonái a zsoldhátralék miatt elszökjenek tőle. Thury Györgyöt 1567-ben nevezték ki a kanizsai vár kapitányává, egyúttal a dunántúli főkapitány helyettese is lett. Várkapitánysága ellenére mindig a mezei harcok jelentették számára az igazi kihívást. Thury nevét ekkor már Európa-szerte ismerték, a keresztény világ „magyar Cidként”, a törökök „Dunántúl oroszánjaként” emlegették. Kortársai szerint több mint hatszáz győztes párviadalt vívott, dokumentáltan is több, mint hatvanat. A törökök megunva állandó zaklatását, Ali szigetvári bég vezetésével 1571. április 2-án Orosztony mellett törbe csalták százötven vitézével. Élve akarták elfogni Thuryt, de az felismerve a helyzetet, sisakját levette, becenevéhez méltóan oroszánként küzdött, mígnem összevagdosva holtan nem terült el. Egyetlen korabeli – így a leghitelesebbnek tekinthető metszet – készült Thury Györgyről: ez I. Miksa magyar király (német-római császár) valamint az elzászi német Schwendi Lázár kapitány társaságában ábrázolja.

Thury György kései leszármazottainak egyike, Szelestey László festőművész, aki évszázadokkal később úgy festette meg ősapját, hogy nem volt tudatában a köztük lévő rokoni szálnak.

Emlékét intézmények, civil szervezetek neveinek sora, köztéri szobor, városi díj őrzi, palotai győzelmének emlékére pedig A Diadal Napja címmel rendez történelmi fesztivált a város minden évben.

A Csepin Péter által vezetett Bakonyi Poroszkálók Hagyományőrző- és Sportegyesület hagyományőrzőként törekednek professzionális szinten megjeleníteni Thury György személyét, korát illetve a XVI. század katonai hagyományait.

Erdődi Pálffy Tamás

Erdődi Pálffy Tamás (Bazin, 1534 – Palota 1581. augusztus 20.) 1573-tól haláláig Palota várának kapitánya, Thury György méltó utódja. Bár súlyos betegsége egyre jobban gyötörte, nem vált meg a palotai kapitányságtól. 1581. augusztus 20-án, alig 48 éves korában Palota kapitányaként halt meg korának egyik legnagyobb vitéze és legjobb lovasa. Szülőhelyén, a Pozsony megyei Bazin (szlovák nevén Pezinok) templomában helyezték örök nyugalomra. A templom falán ma is olvasható emléktáblája: „Palota vára a tanúja, mily sokszor mért csapást az ellenségre. Ifjúságától haláláig a hazájának szolgált. Sok magyart kiszabadított a török rabságból; soknak volt az üdvére. Tetteinek dicsősége örökké élni fog.” Emlékét utcanév őrzi Várpalotán.

Ormándy Péter

Ormándy Péter 1588-1593 között Palota várának kapitánya volt. Az ő kapitánysága

idejében foglalta el először a török Palotát. Erdődi Pálffy Tamás kapitánysága idején alkaptány, majd annak halála után kapitány lett Palotán. Ezen tisztségeiben több jelentős fegyvertényt hajtottak végre más várak kapitányaival közösen. Alkaptányként Ernő főherceg, királyi helytartó Pere pusztát adományozta számára 1579. február 13-án hű szolgálataiért, igaz, hogy Erdődi Pálffy csak kifejezett felszólításra engedte birtokába.

Fontos haditettei közé sorolható, hogy amikor Istvánffy István veszprémi várkapitánnyal és más szomszédos várak kapitányaival Balatonhídvégen rajtaütöttek a törökön, és seregüket szétszórták, Ali koppányibéget pedig foglyul ejtették 1583-ban, Ormándy hatvan palotai huszárával és egy gyalogos századával döntő szerepet játszott az ütközet sikerében.

Ormándy Péter életében 1570 körül történt egy olyan közjáték, ami a végvári időkben nem volt szokatlan. Ekkor tájt ugyanis bátyja, Ormándy János egy portyája során Hamza bég fogságába esett, és végvári szokásoknak megfelelően Ormándy Péter palotai vicekapitány vállalta helyette a rabságot, amíg bátyjának sikerül összegyűjtenie a kifizetendő váltságdíjat. Ormándy János azonban tömlőcéből szabadulva nem hagyta el azonnal fogsága színhelyét, hanem a védműveket „mustrálta”, ezért a törökök apródjával együtt megölték. Ormándy Pétert bátyja megölése ellenére nem engedték szabadon, és még 1572 őszén is fogoly volt. Ekkor Miksa császár járt közben a budai pasánál, hogy segítse Ormándy Péter kiszabadítását. A pasa válaszából azonban világosan kitűnt, hogy Hamza bégnek ebben az ügyben még ő sem parancsol. Egy részlet Musztafa budai pasának Miksa császárhoz intézett leveléből:

„Az több dolgok között emléköztetett Fölséged követe az Ormandi atyafi felől, jóllehet az mi hív szolgánktul is Ibrahim agátul izent volt a Fölséged, kit minekünk híven megbeszéli Ibrahim aga. Azért mi az Fölséged kívánsága szörént eljárunk az dologban, jóllehet nem mi rabunk Ormandi Petör, hanem Hamza bég rabja, és mi öneki nem parancsolhatunk. Ha a mi rabunk volna bizonynal higgye Fölséged, hogy első kérését sem hagytuk volna Fölségednek; hiába hogy így történt az dolog, minnek nem illent volna lönni, hanem elbocsátottuk volna; mindazáltal valamint s valahogy lehet vagy pénzünkkel vagy egyéb módon megszabadíthatjuk, érte leszünk és megszabadítjuk.”

Hamza bég gyilkosságát és a „kezes” rabbá tételét hiába ítélték el mind diplomáciai úton, mind a végvidékeken, Hamza bég nem engedett. A végváriak bosszújától tartva Nizzába szökött, magával hurcolta Ormány Pétert is, ahol még mindig fogva tartotta. Végül a konstantinápolyi királyi követ közreműködésével sikerült csak Ormány Pétert kiszabadítani Hamza bég fogságából.

Erdödi Pálffy halála után egy rövid időszakban – 1584. október 3. és 1588.

január 26. között – másokat neveztek ki Palota kapitányává, de utána újra Ormány Péter parancsolt a várban. Itt érte a tizenöt éves háború, melynek „nyitányaként” Szófi Szinán budai pasa 1593 júliusában hadba vonult. Hadjárata során először elfoglalta Veszprémet, majd rá két napra, 1593. október 9-én Palotát vette ostrom alá. Szinán nagyvezír ötezer emberrel és erős tüzérséggel érkezett, majd felszólította Ormányt és kétszáz – egyes források szerint jobbára német – várvédőjét a vár feladására. A hatalmas túlerő ellenére nemleges választ adtak a várvédők, így megkezdődött az ostrom. Miután négy napig tartó heves török ágyúzás következtében leomlottak a vár bástyái, helyzetük reménytelené vált. Ekkor tárgyalásokba kezdett Ormány, majd szabad elvonulás fejében feladta a várat. Szinán pasa azonban nem tartotta be ígéretét, és a kivonuló palotai őrségre támadt. Csak Ormány várkapitány, helyettese és négy várnagya menekült meg. A győri haditanács Ormány Pétert a vár feladásáért súlyos börtönbüntetésre ítélte.

Zichy (I.) István

Zichy (I.) István gróf (Veszprém, 1616. szeptember 18. – Oroszvár, 1693. március 15.) 1650. április 20-án III. Ferdinánd neki adományozta Palotát és vártartományát. Ezzel új, két és fél évszázadon át tartó korszak kezdődött Palota történetében. Zichy III. Ferdinánd kamarása volt, győri várparancsnok, majd országos altábornok. 1655-től lett az udvari kamara elnöke, 1661-től koronaőr, 1681-től Moson vármegye főispánja, majd főajtónálló, 1690-ben tárnokmester. A család hatalmas vagyonát nagyrészt ő szerezte. 1655-ben bárói, 1676-ban grófi rangot nyert.

Domokos Ferenc

Domokos Ferenc (? – 1708. december 25.) kuruc brigadéros. Dunántúli református köznemesi család sarja, Domokos Márton nagyvázsonyi kapitány és lukafalvi Zarka Anna fia. Név szerint nem ismert első feleségétől származott Sámuel nevű fia, aki a kuruc hadseregben őrnagy rendfokozatig jutott előre.

1693-ban másodszor nősült: siskei Oroszy Annát, Tholdi Márton özvegyét vette feleségül. Tőle született Márton nevű fia, Debrecen későbbi neves főbírája. Az 1690-es években Vázsonykö várának vicekapitánya. 1704 januárjában csatlakozott a Károlyi Sándor vezette kurucokhoz, Bercsényi Miklós lovas ezeres-kapitánnyá nevezte ki. 1705 nyaratól brigadéros, az év végétől már egy gyalogezredet is vezényelt. 1706–1707-ben várpalotai, 1708 tavaszától haláláig sümegi főkapitány. Nagyvázsonyban temették el.

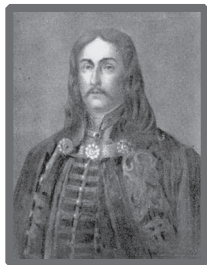
Az 1707-es dunántúli hadjárat idején Palota volt a kurucok egyik erőssége,

benne Domokos Ferenc kuruc brigadéros gyalogezrede szolgált, amely Csíkvár (a mai Szabadbattyán) és a Sióvonal sáncait biztosította. Rabutin császári tábornagy februári hadjárata során Simontornya sikertelen ostroma után meg sem merte támadni Palotát. Bottyán fővezér nagy gondot fordított a hadászati fontosságú Palota jó karban tartására, ahol lőporgyárat is létesített. Mint 1707. június 17-i levelében írta: *„Éjjel-nappal készíttetem Palotán... a puskaport.”* A Rákóczi-szabadságharc ideje alatt élte meg utolsó ostromát a vár, amikor 1707. július 1-jén a labancok Pffefferhofen budai parancsnok vezetésével az esztergomi, budai és fehérvári seregekből összevont mintegy ezer főnyi labanc-német-rác sereggel, és négy ágyúval indultak Palota ostromára. Ám a Domokos Ferenc kuruc brigadéros vezette 90 fős őrség, illetve a várba menekült lakosság sikeresen megvédte tőlük a várat. Az ostrom során „még a nők is követ hengergettek alá a vívókra”. A labancok a csupán cölöppzellet kerített mezővárost a sikertelen ostrom után – ahogyan Heister tette 1704-ben – bosszúból megint felgyújtották.

Zichy I. Imre

Zichy I. Imre (Győr, 1669. – 1746. június 29.) gróf Zichy (I.) István első házasságából származó Pál kamarásnak és vázsonyi várkapitánynak báró Károlyi Katától 1669-ben született legifjabb fia, már kora ifjúságában a hadi pályára lépett. Alig 15 éves korában már vázsonyi kapitány, majd 1696-ban királyi kamarás és a sajkások ezredese lett. A budetini gróf Szunyogh János György után 1721-ben őrá bízták Árva várat, és egyúttal a vármegye főispánjává is kinevezték. Új méltóságában nagy eréllyel és buzgalommal látott Árva várának helyreállításához és az uradalom kormányzásához, ami miatt elnyerte a

belső titkos tanácsosi méltóságot. 1699-ben ő hozta az első telepeseket Inotára. Nejével, gróf Monyorókeréki Erdődy Teréziával 1700. április 18-án házasodott meg, akitől 1746. június 29-én, 77 éves korában bekövetkezett halála után csak lányai maradtak. (Erdődy Terézia építtette – férje akarat ellenére – a város egyik ékességét, a Zichy-kastélyt.)

Zichy II. István

Zichy II. István (1647 – Győr, 1700. május 4.) gróf pontos születési dátumát nem ismerjük. Édesapjától, Zichy I. Istvántól hatalmas vagyont örökölt. Először Szabolcs vármegye, később Komárom vármegye főispánja volt, 1693-ban apjához hasonlóan koronaőr lett. Nagy része volt Palota visszavételében. Feltétlen Habsburg-hűségük következményeként nem kellett lebontatniuk a várpalotai várat. Sőt 1699-1702 között gyönyörű barokk várkastéllyá alakították át a korábbi végvárat. Mint szerte az országban, Várpalotán is elsődleges volt a XVII. század végén, hogy a török hódoltság, a várháborúk, a járványok, az éhínség által megtizedelt és az elviselhetetlen hódoltsági terhek elől elmenekült lakosságot valahogyan pótolják, hiszen megfelelő munkaerő nélkül a mégoly kiterjedt nagybirtok is értéktelen volt. A grófi rangra emelt Zichy család ebben a tekintetben is jó gazdának bizonyult. Ennek következtében az 1687-es felszabadulás után tizenegy évvel, az 1696-os összeíráskor

már 188 házat illetve viskót írtak össze Palotán. A Zichy-család a jó munkaerő biztosítása érdekében az ellenreformáció legkeményebb időszakában is befogadta a máshonnan elűzött protestáns jobbágyokat, sőt példás vallási türelmet mutattak alattvalóik irányában. Emellett természetesen hűséges katolikusok és a helyi római katolikus templom gondos kegyurai. Időnként szép gesztust tettek protestáns alattvalóik irányában, és mindig ügyeltek arra, hogy elkerüljék jobbágyaik az adott korban bizony gyakori felekezeti villongásait. Zichy II. István nevéhez fűződik az 1698-ban kötött szerződés a telepésekkel, amelyben igen kedvező feltételeket teremtett a letelepedőknek, és ez lehetővé tette, hogy Palota mezőváros gyors fejlődésnek induljon. Nevéhez köthető Palota török hódoltság utáni újratelepítése, és a város fejlődésének elindítása.

Fiai közül László a komáromi, Péter a szabolcsi főispánságban követte. Az előbbi magtalanul halt el, Péter gyermekei közül pedig Ferenc győri püspök lett; László szabolcsi főispán, Miklós pedig szabolcsi főispán. Miklóssal halt ki II. István ága.

Bóhm Ferenc

Bóhm (később: Cseh) Ferenc (Bécs, 1736. április 19. – Tata, 1799. február 5.) mérnök, a Sárvíz szabályozója, a Sárrét lecsapolója. 1757-ben Bécsi Katonai Mérnöki Intézetben végzett, és a Helytartó Tanács meghívására jött Magyarországra. Az Eszterházyak tatai uradalmukban alkalmazták mérnökként. Vízrajzi térképek és tervezések készítése mellett kert- és épülettervei is fennmaradtak. Országos hírnévre a Sárvíz-szabályozás tervének elkészítésével tett szert, amelyre 1763-ban kapott megbízást Veszprém és Fejér vármegyéktől. A tervbe vett munka első fázisa Ősi-Palota-Csór térségében 1768–1771 között készült el. A munka eredményeként Várpalota határában több mint ezer katasztrális holddal növekedett a mezőgazdaságilag hasznosítható földterület. A Bóhm-féle Sárrét-szabályozási terv volt az alapja a Sárrét és Sárvíz későbbi, XIX. századi rendezésének.

Munkájának elismerésül 1787-ben II. Józseftől nemességét kapott, és nevét Csehre változtatta. Pétfürdőn utca viseli a nevét.

Zichy (I.) Miklós

Zichy (I.) Miklós gróf (1750. – 1826. szeptember 22.). A palotai főágazat megalapítójának, Zichy (IV.) János grófnak a gróf Schmiddegg Friderikával kötött második házasságából származó fia. Ő örökölte a palotai uradalmat (IV.) János gróf 1778-ban bekövetkezett halála után. Tőle származik a rendkívül kiterjedt Zichy-familia palotai főágazatának palotai ágazata, amely ágazat aztán később kihalt. Vele jött létre az Alsóuraság.

Richard Bright az ő idejében járt Várpalotán, és 1815-ben így emlékezett

vissza Várpalotára, ahol dunántúli utazása során járt: „Palota kedvelt tartózkodási helye Zichy grófnak, a bécsi rendőrségi miniszternek. A vár öreg négyszögű tornyai, jóllehet modern zöld vakablakokkal vannak kicsinosítva, mégis tiszteletet parancsolóan hatottak. Az udvarban, mint az szokásos, a deres volt látható a büntetések kiszolgálására. A várárookban láncsörgést hallottam és egy kis emelkedésen az akasztófa állott, vele szemben egy kereszttel és egy szentnek szobrával díszített halom.”

Tomka Ferenc

Tomkaházi Tomka Ferenc (? – Palota, 1802.) a várpalotai Zichy-levéltár megszervezője 1762-1802 között, a Zichy család első képzett levéltárnoka. Az 1762-es esztendőben levéltárosnak

fölvett Thomka Ferencet 430 forint illette, amelyből 100 forintot tett ki éves fizetése. Egyedül dolgozott, ő alakította ki az egyes birtokokra, családokra vonatkozó iratok tárgyi csoportjait, és e csoportokat nagyobb egységekben összefoglalva fasciculusra bontotta, majd az iratcsomókon belül évről-évre, többnyire újrakezdődő sorszámozással darabonként lajstromozta.

Ő volt a várpalotai evangélikus egyház felügyelője 1787-ben.

A Torna vármegyei Mészáros község reformátusai 1790-ben jelentős segítséget kaptak templomuk megépítéséhez Tomkától mint földesuruktól – aki ekkor Torna vármegye főügyésze és táblabírója volt: nemcsak a kőművesmunka költségeit vállalta, de a templom felszerelésének fontos darabjait is ő adományozta.

Naszályi (Szász) János

Naszályi (más néven: Szász) János várpalotai református lelkész 1759. február 25-én Adorjánházán született egy tanítói családban. 1769-ben Szentkirályszabadján tanult, 1772-ben pedig Debrecenben, de innen szegénysége miatt haza kellett jönnie. 1773-ban Szentgálon folytatta a tanulást. Közben 1774-ben Kecskemétre került, ahol Pap Mihály vette gondjaiba, ingyenes ellátást és tanulást biztosítva részére. 1776-ban Kiskunlacházán iskolai preceptor, 1777-ben pedig ismét Kecskeméten találjuk. 1778-ban végre visszatérhetett Debrecenbe, ahol latint, görögöt, történelmet, filozófiát és matematikát tanult, és 1781-ben teológus lett. 1785-ben fölesküdtött primáriusnak, még ez évben teológiai prézes, majd 1786-ban preceptor lett a poétika klasszisban. Ugyanebben az évben ő írt halotti beszédet 400 soros vers formájában, a „magyar Faust”, Hatvani István temetésére. 1787-ben a kollégium énekkarát vezette

és betöltötte az az évi kollégiumi cenzor tisztségét. 1787 októberében vicebibliotékárius (másodkönyvtáros), 1788-ban „surrogatus contrascriba” és első bibliotékárius lett. Ugyanezen év március 21-én avatták seniorrá. Ugyancsak 1788-ban 42 forintot kapott jutalmul a Hatvani professzor által alapított ösztöndíjből egy dolgozatáért, amelyet a halottak feltámaszásáról írt. Tíz esztendei debreceni diákságát 1788. szeptember 20-án, seniori tisztének letételével fejezte be. Október 4-én indult el Debrecenből, hogy megkezdje magyarországi utazását. Naplójának sorszámozott helységneveit összeszámolva Szoboszlótól a nyugati határon levő Farkasfalváig összesen 63 helységben fordult meg. Említésre méltó, hogy Veszprémben és környékén 1789. február elsejétől kezdve öt hétig időzött, külföldi útja előtt ekkor búcsúzott anyjától és a rokonságtól, valamint a földijeitől. 1789. április 21-én lépte át az osztrák határt. Külföldi utazása során Utrechtben 1790. március 2-án ünnepélyes keretek között tett sikeres vizsgát zsidó és görög nyelvből, valamint teológiából Szegár Károly görög professzor előtt, majd nagy pompával pappá szentelték. Miután Magyarországra visszatért, 1791. március 15-én prédikátorrá választották Szentantalfára. Július 10-én Komáromban eljegyezte Asztalos Lídiát, akivel augusztus 10-én Péczeli József össze is adta. 1793. január 8-án Tótvázsonyba költözött, onnan pedig 1807. március 12-én Várpalotára, ahol haláláig szolgált mint lelképásztor. Minden szolgálati helyén megszilárdította az egyházi fegyelmet, rendbe hozta a zilált anyagi ügyeket, sikerrel szállt szembe a sokszor méltatlan vádaskodókkal. Lelkiismeretességét bizonyítja, hogy – ebben a lelkiélet terén nem egyszer sivárnak elkönyvelt korszakban – hétköznapi is tartott

rendszeresen igemagyarázatot. Egyházi beszédei jelentek meg a Prédikátori Tárház I-IV. köteteiben (Vác, 1805.). Azok közé tartozott, akik a magyarság felekezeti megosztottsága ellen küzdöttek. Szerette volna elérni a két protestáns felekezet egységét, amelyről könyvet is írt. Ebben a szellemben Palotán is arra törekedett, hogy a különböző felekezetek ellentéteit megszüntesse. Várpalotán halt meg 1825-ben, és itt is temették el a protestáns temetőben.

Hrabowszky György

Hrabowszky György (Homokbödöge, 1762. március 8. – Lajoskomárom, 1825. április 12.) evangélikus lelkész, egyháztörténész, író iskoláit 1773-ig Téten, majd 1773 után Sopronban végezte, ahol tíz és fél évet töltött. Innen külföldre akart indulni, de míg a szükséges engedélyért járt, 1784. január 7-én Uraiújfalu meghívta iskolatanítójának, úgy, hogy együtt viselje a lelkészi hivatallal. Ezt a szolgálatot elfogadva 1786-ig ott működött. Tevékenysége következtében 1781 után életre keltek a környék evangélikus gyülekezetei, és e környékbeli gyülekezetek Uraiújfalu filiájává váltak, még – 83 esztendőn át – Répcelak és Csánig is. Hrabowszky szolgálata idején, 1784-ben épült az uraiújfalusi templom. Ekkor azonban az útlevelet megkapta, és Wittenbergbe ment tanulni. 1787. április 18-án Halléba került, ahol 1788 végéig maradt. Külföldön hittani tanulmányai mellett az egyetemek könyvtáraiban magyar irodalmi művek után kutatott. 1788-ban a palotai egyház meghívta lelkésznek, és itt teljesített szolgálatot 1795-ig. Várpalotán az addigi egy helyett két tanítói állást biztosított, 1789-ben a mester kamráját oskolaházzá átalakítva bővítette az iskolát, az iparosoknál dolgozó inasok számára

vasárnapi tanítást kezdeményezett. 1789-ben elfogadtatta iskolatörvényét, amely az egész egyházmegye területén érvényessé vált. Elhagyott gyerekek számára árvaházat alapított „a szegényeket szerető Jézus nevében”. 1793 novemberében a sűri, tési, cserneyi, ösküi gyülekezetekkel összefogva létrehozta a Palotai Árvaházat, amely ebben a korban szinte egyedülállónak számított. Megteremtette ezek működési és gazdasági alapjait, megtalálta a megfelelő vagyonos és egyéb támogatókat, akik lelkesége alatt biztosították a reménytelenek életfeltételeit és tanulmányait. Nevelési módszerei, oktatási törvényei az egész dunántúli iskolarendszer előtt követendő példának bizonyultak. Hrabowszky leleményessége folytán az árvaház nemcsak saját költségeit termelte ki, hanem anyagi alapot teremtett az evangélikus iskolaépület kibővítéséhez. Ez az iskola – amely ma a Várkerti Általános Iskola nevet viseli – napjainkban is városunk egyik büszkesége. Ez idő tájt már jelentős személyiségnek számított, amit mi sem bizonyít jobban, hogy az 1791-es pesti zsinatra az egyházak képviselőjéül küldetett és ott fontos beszédet tartott. 1795. március 1-jén Kissomlóra ment szolgálatot teljesíteni. 1800-ban a vadosfai gyűlésen fontos egyházmegyei tisztséget kapott, az egyházmegyei gyűlés allevéltárnokká választotta, de 1803. október 12-én ismét visszatért Palotára. Itt – karizmatikus egyénisége folytán – az alsóvezsprémi egyházmegyének esperese, a komáromi és a székesfehérvári egyházmegyéknek pedig administratora (vagyis helyettes vezetője) lett. Innen 14 évnyi munka után 1817-ben elköltözött Lajoskomáromba, és itt hunyt el 1825. április 12-én 64 évesen. Jellemző vonás életéből, hogy minden áron közeledést akart a három főbb felekezet között: éppen ezért egyaránt

dolgozott a veszprémi kiadású református Prédikátori Tárház című lapnak, és a szintén veszprémi első magyar nyelvű római katolikus teológiai lapnak, az Egyházi Értekezések és Tudósításoknak. Élete minden percét a hazai irodalom és nemzetiség ügyének szentelte. Levezett a kor tudósaival, főpapokkal, hercegekkel és másokkal, és a XIX. századi magyar tudományos élet rendkívüli jelentőségű lapjának, a Tudományos Gyűjteménynek írói taborába tartozott. Munkái kiadásáért sokat fáradozott, de emellett gyermekei nevelését és könyvtára gyarapítását sem hanyagolta el, melyet élete során 2000 kötetre emelt. Jelentős egyháztörténeti tevékenységei közül kiemelkedik a dunántúli lelkészek és tanítók első névtárának összeállítása, az idősök visszaemlékezéseit is felhasználva pedig megírta gyülekezetének történetét.

Proszk János

Proszk (egyes forrásokban pontatlanul Probszt) János (1817–1883) római katolikus kántortanító, zongoratanító, zeneszerző, tíz éves – 1849-1859 közötti – palotai működése eredményeként 1849-től 30 tagú férfi énekkara volt a városnak.

Pápan Mittmayer Józseftől és Stassik Ferenctől, Győrben Richter Antaltól tanult, majd segédtanító volt Feketevárosban (ma: Purbach am Neusiedler See, Ausztria), Sümegen és Székesfehérvárott. 1840 és 1849 között a Pápai Zeneegyleti Iskola zongoratanítója volt, itt a forradalom pápai nemzetőrségének indulót szerzett. Az iskola megszűnése után Várpalotára került. 1859-től Körmendre került mint kántortanító, majd két év múlva újból Pápan találjuk, ahol zongorát tanított és városi közgyámként dolgozott.

Petőfi István

Petőfi (születési nevén: Petrovics) István (Szabadszállás, 1825. augusztus 18. – Csákó, 1880. május 1.) költő, mezőgazdász, Petőfi Sándor öccse. Könczöl Imre kutatásaiból tudjuk, hogy Petőfinek Veszprém megyében – Pápa mellett – Várpalotával volt a legjelentősebb kapcsolata. Átutazóban többször is járt itt, 1845-1848-ig pedig, amikor minden más kapcsolata megszakadt a megyével, ide családi kötelék fűzte. 1845-ben, amikor az öreg Petrovics belebukott minden vállalkozásába és végleg felhagyott az üzlettel, István fia Várpalotára került mézáróslégénynek. Nem véletlenül vetődött ide. Ismerőshöz, sőt vőjelöltként jött a Fülöpszállásról Várpalotára került Fábri József mézáróshoz, akinek Erzsébet lányát még a bölcsőben eljegyezze számára az apja. A két testvér ebben az időben is tartotta a kapcsolatot. Sándor anyagilag is támogatta öccsét, s még olvasmányairól is ő gondoskodott. Személyes találkozásairól is vannak adatok, legjelentősebb volt ezek közül az 1848. március 3-7-i, amikor Petőfi feleségével együtt István öccsénél volt látogatóban. Látogatásuknak a párizsi forradalom híre vetett véget. Ahogy írta: *„Egy Pesttől távol eső... fogadóban lepte, rohanta meg a hír szívemet, fejemet, lelkemet, idegeimet. ...Nyakrafőre siettem a fővárosba.”* Valószínű, hogy a palotai fogadóban történt a nevezetes eset. A szabadságharc kitörésekor önkéntesként csatlakozott a 6. honvédszászlóaljhoz, a Délvidéken még közlegényként harcolt, később hadnagyként, Buda ostrománál már főhadnagyként, majd 1849. júliustól századosi rendfokozatot kapott. A főhadszíntéren harcolt 1849. februártól. A világsi fegyverletétel után mint közlegényt vitték Tirolba, a császári seregbe. Theresienstadtban és Prágában

is raboskodott. 1857-ben Dánosra ment nevelőnek. Itt ismerkedett meg feleségével, Gaylhofer Antóniával, majd 1863. december 26-án összeházasodtak, de nyolc hét múlva felesége visszaköltözött szüleihez, amikor rájött, hogy férje nem tud szabadulni egy csákoí asszonytól, Schneider Erzsébettől. El sosem váltak egymástól, de nem is találkoztak többé. Gyermekük nem született. Petőfi István ezután huszonkét évig Csákon élt, majd Nagymajorba költözött. Élete végén Dévaványán vett magának birtokot, de sokáig nem élvezte, mert 54 éves korában váratlanul meghalt.

Palotán írta „Az én lovam...”, „Hull a levél”, című verseit 1847-ben, a „Betyárélet”, „Sír a rózsám”, „Búcsú” címűeket pedig 1848-ban.

Herzl Adolf

Herzl Adolf (? – Várpalota, 1898. február 1.) izraelita orvos haláláig a fő szervező volt a várpalotai ispotályban. Várpalotán az 1870-es években Dr. Patay József városi orvos és tisztiorvos, a megye Egészségügyi Bizottmányának tagja tevékenykedett

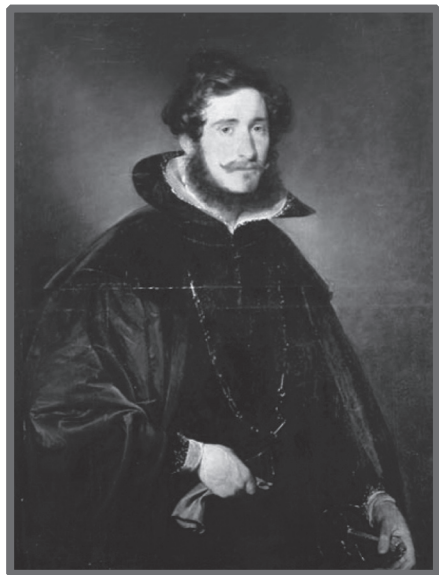
a fiatal gyakorló orvossal dr. Hertz Adolffal. Dr. Hertz Adolf – „a szegények orvosa” hosszú éveken át díjazás nélkül végezte a rászorultak gyógyítását. 1875 nyaráig hatvanöt beteget ápoltak az ispotályban. A kórház igazgatója több „újság-levélben” hálásan emlékezett meg a munkáját hathatósan segítő Várpalotai Nőegylet betegeket gondozó tagjairól. Orvostársával, Dr. Patay Józseffel együtt tagja volt 1866-1868 között Várpalota Városi Bizottmányának. Amikor 1868-ban Veszprémben ülésezett az országos zsidó kongresszus előkészítése végett a megyei zsidóság bizalmi testülete, a palotai zsidókat Dr. Herzl Adolf orvos képviselte. A várpalotai zsidó iskola iskolaszékének elnöke is volt. Singer Ábrahámtól tudjuk, hogy 1878-ban választják Palotán községi orvossá Patay József mellé a kórház körül végzett teendői elismeréseként. Hosszú szenvedés után 1898. február 1-jén halt meg Dr. Herzl Adolf, a nagyműveltségű, nagy tudású orvos, aki szíven viselte a városi szegények sorsát. Közel 40 évig gyógyított, enyhítette a szenvedést. Temetésén 4.000 ember vett részt. A kápolnában felravatalozott koporsó mellett Dr. Singer Ábrahám főrabbi mondott búcsúbeszédet, majd Szalay Ferenc evangélikus lelkész az egyházak nevében, Dr. Bernstein Béla szombathelyi rabbi beszédében az elhunyt érdemeit méltatta. A város vezetőinek köszönete és búcsúja után zsidó halotti szertartással a hajdúk sorfala között indult el a gyászmenet, hogy a sokat dolgozó, népszerű, meggyeszte elismert doktort utolsó útjára kísérje. A város megbecsülését mutatja, hogy a temetést megelőzően a város közgyűlése elhatározta: tekintettel az elhunyt érdemeire a város költségén megfestetik az arcképét, és azt a városi kórházban helyezik el. Az arcképről semmilyen egyéb tudomásunk nincs.

Zichy Béla

Zichy Béla (Palota, 1825. október 10. – Drávahídvég, 1848. augusztus 5.) gróf, a palotai Zichy család tagja, aki 1848-ban önkéntes nemzetőrnek állt a forradalomban, és fiatalon életét áldozta a magyar szabadságért. Sírja Várpalotán van, melynek felirata: *„Létét a hazának szentelve megholt nemzetőri kötelessége teljesítésében Drávahídvégben Baranya megyében 1848-dik év augusztus 5-én.”*

Waldstein János

Waldstein-Wartenberg Nepomuki János gróf (Vinna, lexikonokban: Nagymegyér, 1809. augusztus 21. – Bécs, 1876. június 3.) jogász, főispán, műgyűjtő, az MTA tagja, a felesége, Zichy Terézia grófnő révén lett a palotai uradalom tulajdonosa. Rendkívüli igényességgel újjáépíttette a kor egyik legjobb építészével, Ybl Miklóssal az 1860-ban leégett Zichy-kastélyt. 1861-ben ispotályt alapított Palotán. Ő ismerte fel a péti meleg vizű forrásban levő üzleti lehetőséget először. Ifjú korától kezdve Széchenyi István közeli jó barátja és

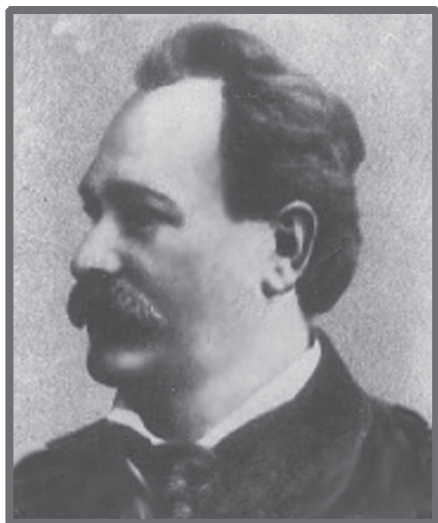

eszmétársa volt. Ő volt a kísérője az Al-Duna szabályozását megelőző utazásában, Széchenyi ajánló levelével tanulmányozta az angol gazdasági életet, és az ő példája nyomán szabályozta a Csallóközi Duna-ágot. Waldsteinnek tevékeny szerepe volt az ország közéletében, elsősorban a tudományos és a művészeti életben. A jog- és a bölcsészettudomány doktora, régész, kritikus, nemzetgazdász, számos jogi mű szerzője volt. A Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagja, az Országos Képzőművészeti Bizottság elnöke. Várpalotán ispotályt alapított, könyvtárat, kép- és régiséggyűjtőt hozott létre. Várpalotához való ragaszkodását leginkább az fejezi ki, hogy kívánságának megfelelően az alsóvárosi temetőben helyezték végső nyugalomba. A városban utcát és városi nívódíjat neveztek el róla.

Ney Dávid

Ney Dávid (Várpalota, 1842. február 12. – Budapest, 1905. augusztus 31.) operaénekes egy szegény zsidó tímár család sarjaként született, majd atyja Veszprémbe adta, hogy kitanulja a szabómesterséget. Tehetségét Ranschburg veszprémi zsidó kántor fedezte fel, aki tanította és a templom kóristájaként alkalmazta. 1863-tól katona, részt vett a porosz háborúban. Lombardiában megismerkedett az olasz operakultúrával. Itt felfigyeltek hangjára és tanították. Katonáskodás után Bécsben a Carltheater karénekesese, majd a tapolcai templomban is énekelt. 1874-től a Nemzeti Színház tagja, ahol a Hugonottákban aratta első nagy sikerét. 1884-től haláláig az Operaház tagja. Egyike volt a századvég legkiválóbb magyar énekeseinek. Nemcsak nagy hangterjedelméről (bassz-bariton), nemescsengésű hangjáról, hanem kiváló alakítókézségéről is nevezetes volt. Közel száz szerepben lépett fel nagy sikerrel. Az utókor emlékezetesnek tartja

Wagner-alkításait, például Hans Sachsot A nürnbergi mesterdalnokokban, vagy Wotant A Nibelung gyűrűje első három operájában, de kiváló volt Sarastroként Mozart Varázsfuvolájában, valamint Erkel Ferenc Petur bánja szerepében a Bánk bánban és az ugyancsak Erkel-opera, az István király címszerepében is. Várpalotán utcát, a Jó Szerencsét Művelődési Központban termet neveztek el róla, valamint 1961 óta a környék énekkarainak részvételével évenként kórushangversenyt rendeznek emlékére.

Kálnoky Adél

Kálnoky Adél (Lettowitz, 1843. március 7. – Csicsó, 1905. március 22.) grófnő, várpalotai kisdedóvó- és iskolaalapító – teljes nevén Kálnoky Mária Adél Henrietta Ludovika Erzsébet – Mária Immaculata főhercegnő udvarhölgye volt, császári és királyi palotahölgy, csillagkeresztes hölgy. Kálnoky Adél gróf Waldstein János második feleségéeként, az 1871. november 18-án, Lettowitzban megtörtént házasságkötés után került kapcsolatba Várpalotával. Miután 1876-

ban meghalt Waldstein János. 1881. július 16-án Kálnoky Adél ismét férjhez ment. Második férje herceg Sarban-Pontevés Elzear máltai lovag, francia alezredes. A grófnő a várpalotai Paulai Szent Vince Zárdaiskola alapítása (1876. október 15.) után 9 évvel, 1885-ben hozta létre az óvodát, amikor elveszítette második házasságából származó 3 éves, egyetlen gyermekét.

Kálnoky Adél grófnő a kisdedóvó létesítésével anyai érzelmeit, gondoskodó szándékát vetítette ki mások gyermekeire. Erre utal az alapító felirata is, amely jelenleg a Nepomuki Szent János Iskola falán a bejárattól balra olvasható: *„Hagyjátok a kisdedéket hozzám jönni, mert ilyeneké a mennyek országa!” Sz. Máté XIX. 14. Ezen kisdéd óvodát az 1885. évben 3 éves korában elhunyt kedves egyetlen gyermekem Sabran-Pontevés Henrik Elzear drága emlékének szentelem.” Az Úr adta, az Úr elvette, - amint az Úrnak tetszett, úgy lőn, - legyen áldott az Úr neve!” Jób I. 21.* Kálnoky Adél Nagymegyeryben is építtetett egy

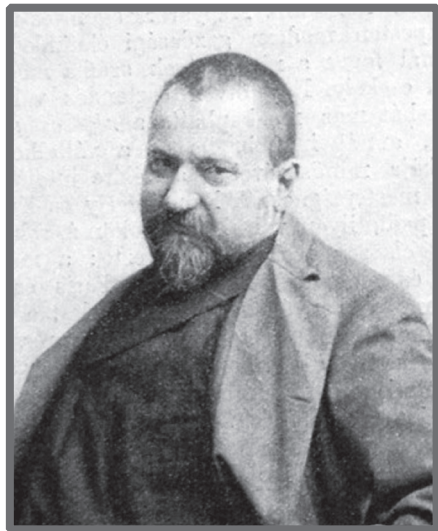
zárdaiskolát 1902-ben az ottani katolikus templom mellett. A rendkívül jó lelkű és adakozó grófnő a Komárom vármegyei Csicsón halt meg 1905. március 22-én.

Pállik Béla

Pállik Béla (Nagymihály, 1845. február 2. – Budapest, 1908. július 7.) Bécsben és Münchenben tanult festeni, de emellett tehetséges operaénekesként is szerepelt Németországban és Tatán. Arcképeken kívül (Batthyány Elemér és Károlyi István grófok) legfőképp birka ábrázolásaival vált népszerűvé és keresett festővé, ezeket a realiztikus festés netovábbjaként magasztalták, kitüntetésekkel halmozták el. Birkafej, Delelő, Éhesek, Juhok az akolban, Kos, Májusi hangulat, Pihenő juhnyáj, Tehenek a lápon és a Velencei idő c. olajfestményei a Magyar Nemzeti Galéria tulajdonában vannak. Támogatói közé tartozott gróf Waldstein János várpalotai földbirtokos, gróf Széchenyi István. Budapesten halt meg 1908. július 7-én. Emlékkiállítását 1908-ban a Múcsarnokban rendezték meg.

Várpalotai kötődése: az 1860-as években Waldstein János felkarolta, több festménymásolatot is rendelt nála, illetve bemutatta Andrassy Gyula grófnak. Több nyarat töltött Várpalotán Waldstein gróf támogatása révén, és Palotán akol- és birka témájú festményeihez tanulmányokat készített. A gróf támogatása segítette külföldi ösztöndíjakhoz is. Amikor Ybl Miklós tervei alapján a leégett Zichy-kastélyt újjáépítették, könyvtárszobájának freskóit Pállik festette. A második világháború pusztítása miatt napjainkban már csak a mennyezeti freskó látható. A könyvtárszoba mennyezetén a viaszfestékekkel festett terjedelmes kompozíció Guido Reni freskójának másolata: Apollónt, Aurórárt és a hórákat ábrázolja. Az eredeti a római Palazzo

Rospigliosi kaszinót ékesíti. Körben az oldalfalakra a néhai Waldstein gróf és Zichy grófnő házastársak életnagyságú képei kerültek, a kastély lépcsőházának falán pedig vadászati tárgyú jelenetek kaptak helyet.

Sztáray Antal

Sztáray Antal gróf (Pest, 1839. április 8. – Nagymihály, 1893. augusztus 29.) annak a Sztáray Albertnek a fia, aki jelentős befolyással bírt a 30-as, 40-es évek országgyűléseiben. Édesanyja, gróf Waldstein János testvére, Mária. Tanulmányait részben itthon, részben külföldön végezte. Miután 1876. június 3-án meghalt Waldstein János, unokaöccse, gróf Sztáray Antal örökölte a felsőurasági birtokot, azzal a feltétellel, hogy ha ő is örökös nélkül halna meg, akkor az visszaszáll a Zichy családra. Így kezdődött el Sztáray várpalotai tevékenysége. Elsősorban a várpalotai bányászat elindítása fűződik a nevéhez, hiszen ő kezdeményezte a kutatásokat a várpalotai szénvagyon után, amelyek sikerrel is jártak. (Singer Ábrahám írása)

1876-ra teszi a kezdés dátumát, ez vált közismertté, de Könczöl Imre kutatásai ezt az időpontot nem tudták megerősíteni.) Az Országos Bányakapitányság 1886. szeptember 17-én az Antal, Fanny és János védjegyjű bányatelkekre kiadta az adományozási okmányokat. Ezeknek birtokában hivatalosan is megindult a várpalotai szénmedence lignitvagyonának kitermelése. (NB: A nevek saját magát, feleségét és Waldstein nagybácsit örökítik meg!) Gróf Sztáray Antal szíven viselte a gyermekek nevelését. Ez Palotán abban mutatkozott meg, hogy végrendeletileg kötelezte örököseit, a Zichy grófokat, hogy évi 3000 Ft-ot fizessenek a Kálnoky Adél által alapított római katolikus leányiskolának. Példásan működtette várpalotai erdőgazdaságát, a várpalotai uradalmat felvirágoztatta. A környéken a nevéhez fűződik a csőszpusztai kúria kiépítése is, amelyet egy 1882-es katonai felmérési térképen már jelölnek, illetve 1878-ban ő és felesége Batthyány Franciska felújították az ösküi kerek templomot. *Politikai tevékenysége:* az Országgyűlés pénzügyi bizottságának tagja. 1861-ben főrendiházi jegyző, Ung vármegye főjegyzője. Az 1875-ben alakult Sennyey Pál-féle konzervatív párt zempléni pártszervezetének elnöke gr. Sztáray Antal. Gazdasági tevékenységére jellemző, hogy nagymihályi, várpalotai birtokain példaértékű gazdálkodást folytatott. Múmalma, gulyái, ménesei országosan számon tartottak és ismertek. Az Országos Erdészeti Egyesület alapító tagja volt. Az „erdőtermékeknek minél több oldalú felhasználása és az áldozatokat sem kímélő újraerdősítések nemes példájaként” említette az Országos Erdészeti Egyesület gróf Sztáray Antal nagybirtokos várpalotai erdőgazdaságát, melynek eredményeit bemutató gyűjteményes kiállítását az Egyesület az 1879-ben Székesfehérváron

tartott országos kiállításon aranyéremmel tüntette ki. Híres vadász volt, „nagymihályi kastélya gyűlhelye a zemplén-sárosi vadásztársaságnak”. Bethlen Miklós újságíró rendszeresen írt Sztáray Antal gróf vadászatairól az Egyetértés című lapba. Az első magyar gácsországi (Galíciai) vasút igazgatósági tagja. Egyéb jelentős közéleti tevékenységei között meg kell említeni, hogy a Magyar Történelmi Társulat alapító tagja volt, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, rövidítve EMKE örökös és alapító tagja. Saját költségén adta ki a *nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltárát* Nagy Gyula országos levéltári igazgató közreműködésével. 1890-ben óvodát alapított Nagymihályon. Három év múlva, 1893. augusztus 29-én itt halt meg.

Singer Ábrahám

Singer Ábrahám főrabbi (Várpalota, 1849. – Budapest, 1914. január 4.) a várpalotai izraelita hitközség tudós rabbija, aki hitközségének története kapcsán megírta az egykori mezőváros, Palota történetét.

Várpalota főrabbija 1849-ben a neves Singer rabbicsaládból származó Singer Ábrahám lett. A tudós rabbi talmudtörát és jesivat alapított, és jelentős irodalmi munkásságot fejtett ki: a magyar zsidóság 1791-1825 közötti történetének kutatásához kiváló szakirodalmat jelent a *Materialien zur Geschichte der Juden in Ungarn* című munkája, valamint a *Chronik der Juden in Ungarn* című műve. Főrabbisága alatt a várpalotai hitközség 1869-ben még status quo ante maradt, majd az ortodox irányzathoz csatlakozott. Szintén az ő idejében, 1885-ben a veszprémi járásból Berhida, Premarton, Kiskovácsi, Ősi, Őskü, valamint a zirci járás falvai tartoztak a 187. számú várpalotai izraelita anyakönyvi kerülethez.

Singer rabbi a várpalotai Chevra Cadisa (arameus eredetű szó: jelentése „szent egylet”, sajátos zsidó szervezet a temetés körüli teendők szabályos végzéséhez) 150. évfordulójára, 1914-re írta meg a helyi zsidóság történetét, egyúttal megírva Várpalota történetét is, amely az első ismert helytörténeti monográfiája városunknak. Halála megakadályozta, hogy kiadhassa könyvét, így csak fia, Leó jelentethette meg 1921-ben. Felesége, Singer Jozefin 1942. május 22-én halt meg Várpalotán, 96 éves korában.

Witzleben-Alt-döbern Henrik

Witzleben-Alt-Döbern Henrik (Németország, Magdeburg, 1854. április 13. – Németország, Strahwalde, 1933. decem-ber 22.) porosz gróf – teljes nevén Heinrich Friedrich Hartmann Graf von Witzleben-Alt-Döbern – porosz üzletember és politikus volt, Reddern, Grabendorf, Laasdorf, Göritz, Casel, Ilmersdorf és Muckwar grófia. Ő volt az

első, aki Várpalota szénbányászatát, iparát modern (kapitalista) szemlélettel szervezte meg. Szülei: Hartmann von Witzleben gróf (1805-1878) titkos tanácsos, Szászország tartományi elnöke és Marie Solms-Baruth grófnő (1823-1910) voltak. Witzleben-Alt-döbern Henrik a Heidelbergi Egyetemen tanult jogot, ahol tagja lett a nagy múltú, nemzetközi, főnemeseket tömörítő diákszervezetnek, a Corps Saxo-Borussia Heidelbergnek, majd doktori címet szerzett. Gróf Witzleben személyes barátja volt I. Vilmos porosz királynak (aki egyúttal 1871-ben az újjáalakuló Német Birodalom császára), majd II. Vilmos német császárnak lett a bizalmasa, akitől 1886-ban örökös grófi címet kapott. Witzleben a Brandenburg tartományban található altdöberni kastélyt, annak a parkját és a „Graf von Witzleben-Alt-Döbern” nevet viselő sörfőzdét a késő feudalizmus korára jellemző stílusban építtette át 1880-1905 között, hogy feleségének valódi fejedelmi lakóhelyet hozzon létre. Witzleben alapította Altdöbern város Szent János Kórházát, illetve a türingiai Rossleben-i családi kolostorukban ingyenes oktatást biztosított mindenkinek, melyet ő elnökölt. 1905-től a Porosz Felsőház tagja. Várpalotával akkor került kapcsolatba, amikor Zichy Vladimirtól 1901-ben megvette a felsőurasági birtokot. Hamarosan, 1908-ban a Wolf testvérektől megvette az alsóurasági uradalmat is, és ezzel újra egyesült kezében az egykori várpalotai Zichy-uradalom. Gróf Witzleben – Marie Reuss-Köstritz hercegnővel kötött – első házasságából származó egyik lánya, Hilde Marie Anna von Witzleben-Alt-Döbern Várpalotán

szülte a gróf egyik unokáját: Marie Antonia Stolberg-Wernigerode-ot 1909. február 9-én. (Singer Ábrahám is megemlékezik róla, hogy Stolberg a várban lakott.) Witzleben új szellemet vitt a palotai szénbányászatba, német bányászokat hozott, szakszerűbbé és még kifizetődöbbé tette a bányaművelést. Witzleben idejében a széntermelés már napi 20-25 vagon tett ki, melynek zömét brikettgyártásra, mész- és téglágetésre használták fel. Vállalatát 1907-ben Várpalotai Ipartelep Rt. néven részvénytársasággá alakította át, amelyben a részvények többségét a saját kezében tartotta. Witzleben ideje alatt nőtt a munkások keresete. 1909-ben A bánya című lapban kárhoztatták, hogy a Gedeon és Kont cégre bízta a mészégető, a téglagyár és a brikettgyár kialakítását. Amikor a bányászat következtében az Alsóváros kútjai elapadtak, egy korábbi megállapodásnak megfelelően Witzleben bevezette a Széhel-forrás vizét a városba. A megfelelő nyomás érdekében a Kastélydombra felvezette a vizet, és onnan látta el vele a várost. A kitermelt szén jobb felhasználása érdekében brikettgyárat létesített 1914-ben (Egy kezdetleges brikettgyár már 1904-ben elkészült Szij Rezső szerint). Beruházásai nagy összegeket emésztettek fel, de intézkedései nyomán Várpalotán modern, kapitalista szellemű bányászat alakult ki. Witzleben az I. világháború után, 1919-ben eladta részvényeit három vevőnek: a bécsi Depositum Banknak, a Város- és Községfejlesztési Banknak és a Magyar-Olasz Banknak, melyek létrehozták az Unió Bányászati és Ipari Rt.-t. Helyi mondás is keletkezett a

nevéről, amelyet még sokáig ismertek a bányászok: „Ordít a Witzleben szamara.” – Ti. amikor fújt a gyár.

Rutsek Pál

Dr. Rutsek Pál, születési nevén Rucsek Paulus Geyza (Rajecz, Trencsén vm., 1856. január 9. – Várpalota, 1919.) orvos Rucsek Péter és Pelcsárszky Emília fiaként született.

A budapesti János Kórház alorvosa volt, majd 1886-ban került Várpalotára. Felvette a harcot a babona ellen, szegény betegeit ingyen gyógyította, nagy hírnevet szerzett magának. Köhögés ellen kiváló gyógyszernek bizonyult az általa ötféle fűből és illóolajból összeállított Rutsek-féle gyógytea. Saját pénzén korszerűsítette és újította fel az ispotályt, még kisebb műtéteket is végeztek itt. A fertőző betegek és elmebetegek számára különálló épületben teremtett helyet.

Alapító választmányi tagja volt az 1899. október 12-én megalakult megyei orvosszövetségnek. Veszprém vármegye aktív közéleti szereplője, pl. a vármegye törvényhatósági bizottsági tagja.

Egyik alapítója volt a Várpalota és Vidéke Takarékpénztárnak, vezető szerepet vállalt a Hangya Szövetkezet megalapításában. A Tési-dombon általa létesített szőlőtelepen a környékbeli gazdáknak példát mutatott az oltványszőlő meghonosításában. Várpalotán utcát és városi nívódíjat neveztek el róla.

Koller Sándor

Dr. Koller Sándor udvari tanácsos, Veszprém vármegye főjegyzője, majd 1904-től alispánja, jelenlegi tudásunk szerint Várpalota első díszpolgára. 1879. április 7-én lépett közszolgálati hivatalba. Várpalota előjárósága 1914-ben választotta díszpolgárrá, amelynek indoklásául a következőket említették: a nagyközség neki köszönheti a vízvezetékét, az utak rendezését, a honvédtábor odahelyezését, továbbá a „villámvilágítás” ügyében szerzett érdemeket.

Koller Sándor 1914-ben alispáni tisztségét éppen 10 éve, közszolgálati idejét harmincöt éve töltötte, így megromlott egészségi állapotára hivatkozva – a vármegye közgyűlésének gyózködése ellenére – 1915. január 1-jétől nyugdíjba vonult.

Winkler Márton

Winkler Márton katolikus kántortanító (Isztimér, 1857. január 8. – Várpalota, 1911. szeptember 19.) sokgyermekes családban született. Szülei Winkler Márton és Angeli Anna gazdálkodók voltak. Az elemi iskolát Isztiméren járta, majd Székesfehérváron végezte el a reáltanoda alsó osztályait. Pécsen a M. Kir. Állami Főreál Tanodában folytatta tanulmányait. Az 1875/76 tanévben már a 7. osztályról kapott bizonyítványt 1876. április 30-án. A további osztályt és érettségít magánúton tette le. 1876. október 1-től Bakonysárkányban segédtanítóként működött 2 évig, majd 1878-ban Sörédre került segédtanítónak. Magánúton elvégezte a tanítóképzőt Győrben, ahol 1881-ben kapott tanítói oklevelet 24 évesen. Ekkor rendes tanítóvá nevezték ki Söréden a római katolikus iskolában. Akkor került Várpalotára, amikor itt 1883-ban megüresedett római katolikus tanítói

állás, és ezt megpályázta. A tanítóválasztás során 1883. március 29-én egyhangúlag megválasztották a várpalotai rk. iskola (az „öregiskola”) kántortanítói állásába, melyet azonnal el is foglalt. Winkler Márton Várpalotán is hamar megszerették lelkiismeretes és jó munkájáért, segítőkész egyéniségéért. Jó pedagógiai érzékkel közeledett a gyermekekhez, szülőkhöz egyaránt. Arra törekedett, hogy tanítványai minél szemléletesebben, élményszerűbben ismerjék az őket körülvevő világot. Tanítási órákon kísérletekben mutatta be a szóban elhangzottakat, így szinte kézzelfogható közelségbe hozta a természettan és a vegytan titkait. Arra is törekedett, hogy a település történelmi emlékei mellett ne menjenek el idegenül a gyermekek, ezért sokat kirándult velük: elvitte őket a Kikeri-tóhoz, hogy megismerjék a római kori duzzasztógát romjait, valamint Pusztapalotára. A Zichy grófoktól kapott földön mintakertészetet, majd faiskolát létesített, ahol tanítványai a valóságban is megismerkedtek a gyümölcsfák termesztésének fortélyaival. A nagy filoxerajárvány után sokat tett a nemesített szőlők telepítéséért. Hegyközséget szervezett a szőlősgazdáknak. 1886. december 12-én az ő kezdeményezésére jött létre a Várpalotai Iparos Olvasókör, majd 1906-ban ő szövegezte meg a Jó Szerencsét Olvasókör alapszabályát. 1895-ben ipariskolai rajztanfolyamot végzett „ernyedetlen szorgalommal” és „kiváló eredménnyel”. Az ő nevéhez fűződik Várpalotán az Iparostanonc-iskola létesítése, melynek haláláig fizetés nélküli igazgatója volt. A város 1898-ban állami költségen „gyümölcsészeti tanfolyam” elvégzésére ajánlotta, így ennek elvégzése után még nagyobb szakértelemmel irányította a gyümölcs- és szőlőtermelést. Kezdeményezéseit nemcsak a mezőváros

lakói, hanem a városi és tanügyi hatóságok is méltányolták. 1892-ben a főtanfelügyelővé nevezték ki, 1895-ben Hornig Károly veszprémi püspök fejezte ki elismerését fáradhatatlan szorgalmáért és alapos képzettségéért. Húsz éves tanítói jubileumán 1896. június 4-én szeretettel köszöntötték a mezőváros lakói és a hitközösség 220 tagja nevében egy díszes ezüst készletet adtak át. Huszonöt éves tanítói jubileumán, 1901-ben ismét szeretettel köszöntötték tanítványai, a város polgárai és előljárói egyaránt. Az iskolaszéki tanács egyik tagja, Füzy Antal verssel köszöntötte, mely egy pedagógus folyóiratban is megjelent. A vers címe a *Néptanító jubileuma*. (Winkler Márton várpalotai főtanítónak). A palotai szájhagyomány szerint tanítás közben, a tábla előtt érte a halál. A város lakói és az egykori tanítványok adományaiból halála után egy évvel gyönyörű síremléket állítottak emlékére a várpalotai temetőben. A késői utókor sem felejtette el tanítóját: a Rákóczi telepen utca viseli nevét, egy időben egy várpalotai szakiskola vette föl a nevét, legutóbb, 2013-ban pedig a Krúdy Gyula Városi Könyvtár által alapított Tehetségpontot nevezték el róla. Winkler Márton halálának hetvenedik évfordulóján, 1981. szeptember 15-én, majd születésének 150. évfordulóján 2007. szeptember 25-én, illetve halálának 100 éves évfordulója alkalmából 2011. október 8-án tartottak megemlékezést a városban.

Bán Aladár

Dr. Bán Aladár (eredetileg: Bánvárh Károly Mór) (Várpalota, 1871. november 3. – Budapest, 1960. szeptember 26.) költő, műfordító, irodalomtörténész Várpalotán született. Apai ősei német gazdasági szakemberek voltak, több nemzedéken át a várpalotai uradalom inspektorai, számtartói. Alig töltötte be a tizedik évét, amikor apja fiatalon meghalt. Édesanyja szűkös anyagi körülmények között nevelte három testvérével együtt. Az elemi iskola elvégzése után csak saját szorgalmára és tehetségére támaszkodva végezhetette tanulmányait. A budapesti tudományegyetemen tanári oklevelet és bölcsészdoktori diplomát szerzett. Már diák korában verselgetett. Az egyetem elvégzése után néhány évig Temesvárott, majd 1900-1932 között Budapesten volt gimnáziumi tanár. Főleg a magyarral rokon népek irodalmával és költészetével foglalkozott. A finn és az észt irodalom jelentős fordítója, számtalan néprajzi és irodalomtörténeti tanulmány szerzője. Finn- és észtországi útjain népköltészeti gyűjtést is végzett. Szülői ház ciklusának

verseiben szeretettel írt a városról, édesanyjáról. Várpalotán utcát neveztek el róla. A szintén az ő nevét viselő általános iskolában, pedig mellszobor (B. Bartha István alkotása) és emléktábla őrzi emlékét. Irodalmi hagyatékát 1965 óta a Krúdy Gyula Városi Könyvtár őrzi.

Singer Leó

Dr. Singer Leó (Várpalota, 1877. november 6. – Auschwitz, 1944. június) rabbi, író és műfordító Singer Ábrahám és Fischer Bella fiaként született. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem latin–magyar szakán tanult, ahol 1901-ben tanári diplomát és bölcsészdoktori oklevelet szerzett. Ezután a fővárosban tanított, 1907-től középiskolai magánnevelőintézetet tartott fenn. Közben számos (főként az ifjúságnak szóló) verse és írása jelent meg a *Múlt és Jövő* és a *Remény* című folyóiratban, irodalmi kritikái, glosszái *Az Újságban* és a *Pesti Hírlapban*. Apja halála után, 1914-ben várpalotai rabbivá választották. Tudományos és irodalmi kérdésekkel foglalkozott és élénk pasztorális tevékenységet

fejtett ki. Több hagyományos héber művet fordított magyarra.

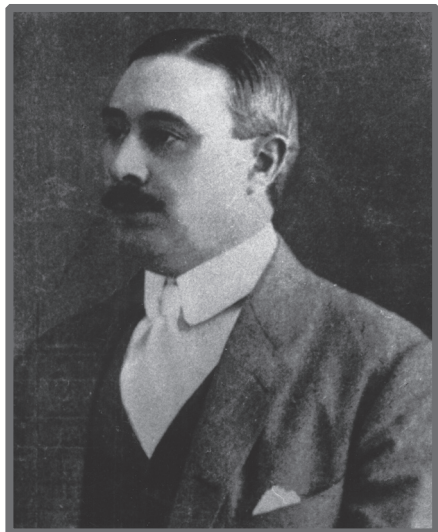
Érdekességként érdemes megjegyezni, hogy ő fordította le héber nyelvre a Magyar Hiszekegyként közismert irredenta imát és a „Csonka-Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország!” jelszót, majd írta át a héber betűket latin betűkre.

1944-ben a hitközsége éléről deportálták, és Auschwitz-ban halt meg. Héres unokája: Szepes Erika írónő.

Krúdy Gyula

Krúdy Gyula (Nyíregyháza, 1878. október 21. – Budapest, Óbuda, 1933. május 12.) író Palotához elsősorban a nagyanyai szál fűzte. Nemcsak édesapja, már nagyanyja, Radics Mária is Palotán született. Az onoka gyakran tartózkodott nála. Krúdy Gyula az ő meséin, történetein nőtt fel. Országos hírű íróként is gyakran megfordult Palotán. Műveiben megörökíti a XIX. századi és a XX. század eleji kisváros világát, életét, romantikáját, a Bakony erdeinek zúgását, a táj varázsát és hangulatát.

Utolsó palotai útja 1919-ben, a Tanácsköztársaság idején lehetett, amikor Veszprémből jövet feleségével járt Várpalotán. Ennek emlékét az *Útinaplómból*, *A betyárok országútián* és a *Bakonyi bujdosó* című művei idézik fel. Nagyanyja elbeszéléseiből, személyes élményeiből rajzolta több művének hőseit. Palotai vonatkozású írásai 1904-től jelentek meg. Pl: *Az Ál-Petőfi*, *a Palotai álmok*, *N. N. egy szerelemgyerek története*, *A templáriusa a Sobriék*. Várpalotán utcát neveztek el róla, a városi könyvtár felvette a nevét, s az intézmény külső falán Ligeti Erika domborműve, olvasótermében pedig Szabó Iván: Szindbád c. alkotása látható az íróról.

Korompay Lajos

Korompay Lajos bányamérnök (Budapest, 1882. december 6. – Dorog, 1968. június 3.) 1923-1939 között a várpalotai lignitbányászat vezetője. Széleskörű kutatási programmal felderítette a medence szénvagyonát. Nevéhez fűződik az ország első skip (bödönös) szállító rendszerének megvalósítása. Bányagazgatóként 1935-ben elindította Várpalotán (az országban elsőként) a vájárok szakoktatását és bányahatósági vizsgáztatását. Szakmai tudása és kezdeményező készsége nemcsak

a bánya műszaki fejlesztésében nyilvánult meg, figyelmet fordított az alkalmazottak szociális helyzetének javítására is: az ő kezdeményezésére épült meg a munkás- és tisztviselőtelep (Alsó- és Felsőinkám, Ady-major, Fanni- és Szabó-telepek). A Nemzeti Egységpárt választókerületi elnöke.

Varga Béla

Varga Béla (Börcs, 1903. február 18. – Budapest, 1995. október 13.) katolikus pap, pápai prelátus, kispap, politikus. Az országgyűlés elnöke, a második világháború utáni amerikai emigráns magyarság vezetője. Tanulmányait Győrött és Veszprémben a Teológiai Akadémián végezte. Pappá szentelése után Somlóvásárhelyen, majd Várpalotán lett káplán. Rövid várpalotai szolgálata idején alapítója, elnöke volt a Várpalotai Bányász Kórusnak. 1929-től plébános Balatonbogláron. Részt vett a Független Kispapok megalapításában, amelynek 1937-től országos alelnöke lett. 1939-1944 között országgyűlési képviselő. A második világháború alatt részt vett a Magyarországra menekült lengyelek, az üldözött francia katonatisztek támogatásában, a német megszállás után pedig segített a magyarországi zsidók megmentésében is. 1945 áprilisától az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, novembertől nemzetgyűlési képviselő. 1946. február 7-én az országgyűlés elnökévé választották. 1947. június 2-án letartóztatása elől elmenekült az országból. Az Egyesült Államokba emigrált, ahol a külföldi magyar emigráció vezetője lett.

1951-ben részt vett a Szabad Európa Rádió elindításában. 1990-ben, a szabadon választott magyar országgyűlés alakuló ülésén már itthon mondott beszédet, egy évvel később pedig végleg hazatelepült. 1991. augusztus 20-án megkapta a Magyar Érdemrend nagykeresztjét.

Molnár Mária

Molnár Mária (1886-1943) a Liebenzelli Evangélikus Misszió tagjaként hosszú éveket töltött missziós szolgálatban Pápua-Újguineában, mígnem a második világháború során a japánok misszionárius társaival együtt 1943-ban kivégezték.

Gömbös Gyula

Gömbös Gyula (Murga, 1886. december 26. – München, 1936. október 6.) miniszterelnök családirag kötődött Várpalotához. Az ő döntésére került Várpalota közigazgatási területére a Péti Nitrogénművek. Várpalotai-királyszállási minisztertanácsi ülései és titkos tárgyalásai révén országos jelentőségű ügyek, döntések helyszíne lett a város (ez idő tájt nagyközség). Az egyik idekötődő leg-érdekesebb esemény az 1934. augusztus 12-14. között zajló úgynevezett „bakonyi minisztertanács” volt, ahol először ismertette reformpolitikai elképzeléseit.

Zwickl Pál

Dr. Zwickl Pál (1889. – Várpalota, 1945. március 21.) római katolikus vallású községi orvos, bányaorvos, rendkívül aktív közéleti személyiség. Zwickl János és Weishaupt Teréz gyermekeként született. A várpalotai evangélikus családból származó Goldschmid Erzsébetet vette el feleségül. (Vanyó József szerint Goldschmidék kikeresztelkedett zsidók voltak.) Zwickl az Országos Frontharcos Szövetség Várpalotai Főcsoportjának elnöke, az Iparos Olvasóköri tagja, a várpalotai ünnepek rendszeres szónoka volt. Az „UNIO Bányászati és Ipari RT.” Bányagazgatóságának tisztviselője, a Nemzeti Egységpárt helyi vezetőtitkára. 1926-ban született fiának, Pál Jánosnak Dr. Péter Sándor, Várpalota főjegyzője volt a keresztapja.

Anyakönyvi bejegyzése szerint bombatámadásban halt meg, de idős visszaemlékezők szerint olyan pletykák keltek szárnyra, hogy erősen jobboldali elkötelezettsége és német származása miatti ellentmondásos megítélése következtében szándékosan okozták halálát a zűrzavaros háborús helyzetben. Más terjedő hírek szerint a nyilasok végeztek vele, mert amikor Ósiben csonkított holttesteket találtak, és ezt szovjetellenes propagandacélokra akarták felhasználni, ő ismerőseinek elmesélte, hogy a csonkítás már a halál bekövetkezése után történt meg. A háború után felvett vallomások jegyzőkönyveiben látszik, hogy Zwickl halálát a nyilasokra (Kopa János, Kovács István, Szabó Imre, stb.) akarták ráfogni. („Ténykedésüket azzal tetézték be, hogy amikor a felszabadító orosz hadsereg közeledett Várpalotához, menekülés közben felkeresték Czvikli[!] doktort és társait, kiket a pincében megtalálva agyonlőttek.”) Sírja az alsóvárosi temetőben található.

Faller Jenő

Dr. Faller Jenő (Selmecbánya, 1894. szeptember 25. – Sopron, 1966. december 23.) bányamérnök, helytörténet-kutató, a műszaki tudományok kandidátusa. Oklevelét a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Főiskolán szerezte. 1919-től Tatabányán a Magyar Általános Kőszénbánya Rt.-nél, 1922-től a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. dorogi bányászatánál dolgozott. Ő irányította azokat a földtani kutatásokat, amelyek révén a nagyegyházi és dudari szénmedencék ismertté váltak. 1929-től Várpalotán üzemvezető, 1940-től Bánfalván igazgató, ahol az északmagyarországi bányászatban elsőként alkalmazta a frontfejtést. 1946-tól Várpalotán a dunántúli szénbányászati kerület vezetője, 1948–49-ben az itteni szénipari központ vezérigazgatója, 1950-től a Nehézipari Műszaki Egyetem docense Sopronban. 1957-ben élete fő művének eredményeképpen nyílt meg Sopronban a Központi Bányászati Múzeum. A bányamérnöki kar Miskolcra költözése után az általa nemzetközi jelentőségűvé fejlesztett múzeum igazgatója. Tanulmányaiban, amelyek száma a háromszázat meghaladja, elsősorban a magyar bányászat múltjával foglalkozott. Emlékét utcanév és Várpalota rangos szakképző iskolájának neve is őrzi.

Roskovetz Margit

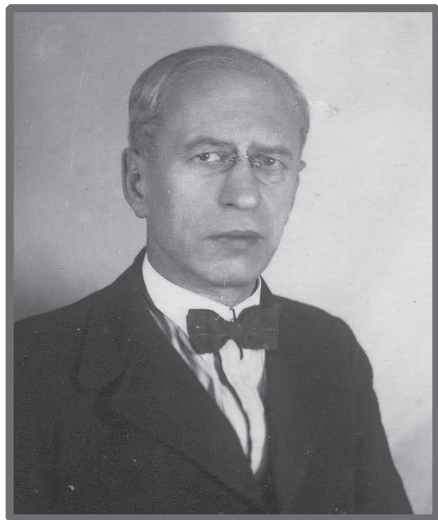
Horváth Gézané, Roskovetz Margit (Hédervár, 1895. március 3. – 1977) (Manci néni) várpalotai római katolikus tanítónő (1920-1948), az 1948. évi államosítás után még negyedszázadon át tanított Várpalotán. A 20-as évek elején került Várpalotára, Római Katolikus Fiúiskolában tanított. Mivel mindig első osztályosokat tanított, akik ebbe az iskolába jártak, általa lettek írástudóvá. A tanév végén tartott közös tornaünnepélyekre a legmutatósabb tornagyakorlatokat tanította be kis növendékeinek.

Fodor Ödön

Fodor Ödön (Budapest, 1895. április 17. – Várpalota, 1959. április 10.) tanító, költő a budapesti Rókus kórházban koraszülöttként látott napvilágot, és csak egy hónap múlva került haza, Esztergomba. Elemi iskolában kitűnő tanuló volt, majd a tanítóképzőben szerzett oklevelét 1916-ban. Még ebben az évben a frontra került, ahonnan majdnem egy év múlva 50%-osan lerokkanva jött vissza. Egészsége helyreálltával 1918. december 30-án vette el szerelmét, a szilsárkányi származású Kuczor Sára óvónőt. Fodor ekkor Esztergom közelében, Annavölgyben tanított négy évig. Időközben letette a kántorvizsgát, így került 1923-tól családjával Várpalotára római katolikus kántortanítóként. Először az ún. Megyeháza épületében, majd 1928-ban az új katolikus iskola (mai Zeneiskola épülete) emeletén kialakított tanítói lakásban laktak. Egyetlen lányuk, Fodor Sára 1926-ban született. A '40-es évektől magántanulókat fogadott, hogy segítse őket felkészülni a polgári iskola vizsgáira, majd 1948-ban Gyors- és Gépíró Iskolát létesített, hogy helyben lehessen tanulni ezt a szakmát. Székesfehérvárról járt szaktanár, és évente egyszer Budapestről ide

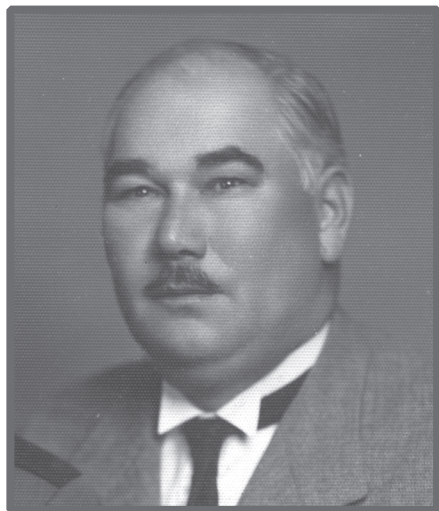
jött a vizsgabizottság, a tanulók pedig szabályos bizonyítványt, oklevelet kaptak.

Közben színműveket, verseket írt. Irodalmi alkotásait a korabeli folyóiratok közölték. Versei a „Zengő lélek muzsikája” című önálló kötetben négy évtizeddel halála után, 1999-ben jelentek meg. Az oktatás mindennapjait érdekessé akarta tenni a gyermekek számára, ezért gyakran mesébe foglalta a megtanulandó anyagot. A mesélőkedv nem csak a tanítás mindennapjaira korlátozódott. Az 1920-as évek végétől szombat délutánonként meseórákat tartott mintegy 20 éven át. Az ötven férőhelyes osztályban 140-180 gyermek szorongott: 6 évestől 16 évesig minden korosztályból jöttek a mesekedvelő fiatalok. Szépirodalmi, pedagógiai és zenei folyóiratok gyakran közölték munkáit. Évkönyvekben, antológiákban is jelentek meg versei és egyéb írásai. Országosan költőként tartották számon. Ezüst okleveles nótaszerző is volt. Több irodalmi társaság tagja volt, színdarabokat is rendezett. Élete végéig a család, az iskola, a verselés és mesélés között teltek hétköznapi és ünnepnapjai.

Vass Gyula

Vass Gyula (Zákány, 1894. április 30. – Várpalota, 1984.) római katolikus kántortanító (1922-1940) Várpalotán. Rövid délvidéki szolgálat, majd az 1948. évi államosítás után még egy évtizedig tevékenykedett Várpalotán mint az Állami Fiúiskola igazgatója. Tanítóként az 5-6. osztályokat tanította. Iskolai énekkart vezetett, és az Iparostanonciskolában is éveken át tanított éneket. Ő vezette a város felnőtt férfikarát, az Iparos Dalkört, amely 1920-ban alakult meg. Nótaszerzőként országos sikereket ért el. Sírja az alsóvárosi temetőben található.

Mórocz Miklós

Mórocz Miklós (Várpalota, 1890. augusztus 13. – Várpalota, 1970. szeptember 16.) az Iparművészeti Főiskolán Újvári Ignác tanítványaként tanult. A nagybányai festőiskola hagyományain növekedett festőművész különösen sokat tett a város ifjúságának képzőművészeti neveléséért. *Bővebben lásd a képzőművészeti értékeink fejezetnél.*

Fejes Sándor

Fejes Sándor (1909-1987) 1952-től Várpalota református lelkésze, közben a Dunántúli Református Egyházkerület lelkészfőjegyzője volt. Főként lelkipásztori tevékenysége volt jelentős a város számára, írásai egyházi lapokban jelentek meg.

Suha Jenő

Suha Jenő: csak 1923-25 között tanított városunkban, és e rövid idő alatt a cserkészlet szervezésében és vezetésében tette emlékezetessé egyéniségét. Ő alakította meg és vezette a 295. számú Hollós Mátyás Cserkészcsapatot. A sportélet megteremtéséről az 1920-as évektől beszélhetünk, amiben Suha Jenő (aki testnevelési tanfolyamot is végzett) élénk szerepet játszott, amikor több társával együtt Testnevelési Kört alakítottak. Saját erőből sportpályát hoztak létre a mai ruhagyár környékén. Szabadidejükben ide jöttek magasugrást, futást, távolugrást, labdarúgást gyakorolni. A gyerekek sportköri óráit is gyakran itt tartották. Minden évben ünnepélyes tornavizsgát rendeztek az iskolásokkal, majd később - a 20-as évek végén - a bánya által épített s tribünnel ellátott sportpályán.

Őt váltotta **Horváth Géza**, aki egy rövid ideig a cserkészcsapatot vezette, majd megalapította és vezette a leventak ifjúsági zenekarát.

Pápay Zoltán

Pápay Zoltán (Balatonhenye, 1888. február 28 – Várpalota, 1976.) elemi népiskolai tanító, iskolaigazgató. Tanítói oklevelét Pápán szerezte 1906-ban. 1919-től 1948-ig Inótán a református egyház elemi népiskolájában volt igazgató és kántortanító. Az egyházmegyei jegyzőkönyvek tanúsága szerint az ő tanítói szolgálati ideje alatt az

iskola mindvégig kitűnő minősítést kapott. A világháború után 1946 és 1948 között a római katolikus és református hitvallású iskola közös fenntartású volt, de a református rész igazgatói teendőit továbbra is Pápay Zoltán látta el. Az ifjúsággal sokat foglalkozott, tanórán kívüli programokat is szervezett. Tevékenyen részt vállalt a falu életében. Közéleti tevékenysége során különböző inotai társaságok, egyesületek munkájában vett részt. A lakosoknak sokat segített pl. kérvények fogalmazásában, hivatalos ügyek intézésében, melynek következtében a falu lakói a mai napig megőrizték jó emlékét. (*Adatközlő: Kiss Julianna inotai helytörténet-kutató*)

Hamvas Béla

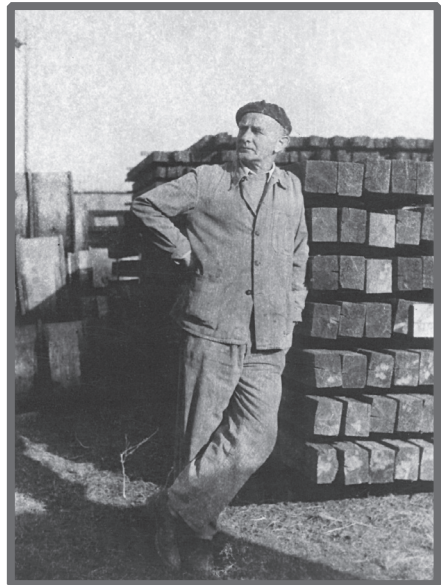
Hamvas Béla (Eperjes, 1897. március 23. – Budapest, 1968. november 7.) író, filozófus, könyvtáros. 1990-ben posztumusz Kossuth-díjjal ismerték el életművét. Érdeklődési köre felölelte az egész művelődés- és filozófiatörténetet. Szemléletéhez, törekvéseihez a keleti filozófiában, a középkori misztikában talált megerősítést. Pozsonyban töltötte gyermekéveit, itt érettségizett. Részt vett az I. világháborúban, 1918-bansúlyos sérüléssel szerelték le. 1919-ben családjával együtt Budapestre költözik. 1923-ban a Pázmány Péter Egyetemen magyar-német szakos tanári oklevelet szerzett. Három éven át a Budapesti Hírlap munkatársa volt, majd 1927-48 között a Fővárosi Könyvtárban dolgozott. Az 1930-40-es években csaknem háromszáz esszét, tanulmányt publikált. A II. világháború alatt háromszor hívták be katonának, közben hihetetlen termékenységgel írt, fordított. Megjelent első esszékötete, *A láthatatlan történet*.

Ekkor kezdett hatalmas vállalkozásába, *Az ősök nagy csarnoka* című fordítás- és kommentárgyűjtemény összeállításába, amelyen haláláig dolgozott. A háború után az *Egyetemi Nyomda kis tanulmányai* címmel sorozatot szerkesztett, antológiát adott ki. 1947-től kommunistarészrőlegyre hevesebben támadták. Két tanulmánya miatt Lukács György bírálta, emiatt 1947 után nem publikálhatott (a „fordulat éve” előtt egy évvel!), majd könyvtárosi állását is elvesztette. A tilalom időszakában írásait szamizdatban terjesztették. Mivel 1948-ban B-listázták és kényszernyugdíjazták, földműves igazolványt váltott ki, amelyben munkahelyéül sógora szentendrei kertjét jelölte meg. Itt, Szentendrén 1948 és 1951 között földet művelt, gyümölcsöt termesztett, közben megírta *Karnevál* című nagyszabású regényét. *Várpalotai kötődése* is ehhez az időszakhoz tartozik: 1951-1955 között az inotai hőerőmű építkezése során – kényszerből – raktáros lett. A raktári munka mellett (éjszaka, hajnalban) olvasott, fordított, szanszkritül és héberül tanult. Megírta *Szarepta** című munkáját, illetve *Az ősök nagy csarnoka* fordításait és kommentárjait készítette.

* A *Szarepta* szó jelentése: (a héb. *Carefta* gör. változata): 1. a bibliai időkben Szidon közelében fekvő helység. Illés próféta itt keltette életre egy özvegyasszony fiát (1Kir 17,7-24; Lk 4,26). Abd 20: Kánaán határa. Fontos kikötő volt, az egyiptomi és asszír feliratokban is szerepel. A szidoniak úveget állítottak elő Szareptában. Kr. e. 701-ben Szancherib meghódította, majd Kr. e. 7. századba Tírusz birtokába került, és még a Kr. e. 4. században is oda tartozott. A település mai neve: Ras sarafand (Libanon).

Hamvas Béla az Inotán töltött négy év alatt – a rezsim büntetésének terhével vállalán – járta tovább azt az utat, amelyet tulajdonképpen szellemi megvilágosodásának is nevezhetünk. Hatvanhét évesen, 1964-ben nyugdíjazták. Ekkor már lényegében készen állt a fő mű, a *Patmosz*. 1968. november 7-én halt meg agyvérzésben, Szentendrén temették el.

Emlékezete: A százhalombattai városi könyvtár 1999-től, a tiszaujvárosi városi könyvtár 2009-től Hamvas Béla nevét viseli. Tiszaujvárosban a könyvtár előterében egy fotókból, idézetekből és az író hagyatékából származó, személyes tárgyakból álló kamarakiállítás tekinthető meg. 2000-ben Balatonfüreden Sava Babić kezdeményezésére és Kemény Katalin jelenlétében hársfát ültettek, a "Hamvas-hárs" mellett a helyi Hamvas Béla Asztaltársaság minden évben megemlékezést tart. Hamvas Béla nemzet-

közileg is elismert filozófus volt, elsősorban az egykori Jugoszlávia területén alakult ki nagy kultusza Sava Babić fordítói munkájának köszönhetően.

Benkő Béla

Benkő Béla 1897. december 20-án született Öcsön Veszprém megyében. Szülei Benkő Béla tanító és Cséry Mária voltak. A tanítóképzőt már mint katona végezte el Pápán 1918-ban. Miután katonai szolgálata véget ért, 1918. novemberben Bakonyszentlászlóra került állami tanítónak. Innen 1920 szeptemberében Bakonytamásiba került mint állami tanító, ahol egy évre rá felekezeti tanítónak választották meg. 1922-ben visszakerült Bakonyszentlászlóra, itt ismét felekezeti tanító lett. Innen került Várpalotára 1926. december 18-án. 1938 óta gyakran teljesített katonai szolgálatot mint tartalékos főhadnagy. 1942 óta pedig már egyáltalán nem tanított részben katonáskodása, részben fogsága és egyéb körülményei miatt. 1947-ben újra megválasztották Bakonytamásiban, s így augusztus 1-jén lemondott palotai állásáról. Ő volt az, aki rajztanáráként felismerte Nagy Gyula tehetségét. Egy időben az Iparos Dalkört is ő vezette. Felesége, Tatay Gizella – Tatay Lajos bakonytamási lelkész lánya – révén rokonságba került Tatay Sándor (József Attila-díjas és Kossuth-díjas) népszerű íróval.

Bányai Béla

Dr. Bányai Béla (1905-1975) 1936 és 1968 között Várpalota evangélikus lelkészeként és evangélikus egyházmegyéje esperes-helyetteseként fontos publicisztikai tevékenységet végzett, elődei feljegyzései alapján nagy gondnal dolgozta fel egyházközsége történetét, amelyet

azonban a bekövetkezett változások, a kommunista rendszer egyházellenes politikája miatt nem sikerült megjelentetnie.

Steixner Antal

Dr. Steixner Antal (Szentjakabfa, 1902. nov. 10. – Szentjakabfa, 1987. jún. 16.) plébános, kanonok, egyháztudós, a kommunista diktatúra egyik első áldozataként 1952-ben elhurcolták plébániája éléről. Neki köszönhető, hogy a II. világháború alatt megsemmisült plébániatörténeti források egy része másolatban fennmaradt és kutatható.

Szülei Steixner Pál földműves és Scheller Mária. Elemi iskolába Szentjakabfán járt, a polgári iskolát Balatonfüreden végezte. 1918-tól gimnáziumban tanult a kisszeminárium növendékeként Veszprémben, majd teológiát hallgatott pazmanitaként 1922-26-ig Bécsben, ahol doktorrá avatták. Pfluger József segédpüspök szentelte pappá Bécsben a Szent István dómban 1926. július 18-án. Ekkor a bécsi magyarok lelkésze lett. 1926. október 1-től Bécsben, majd 1927. április 1-től Milánóban járt tanulmányi úton. 1927-től 1930-ig káplánként szolgált Tabon. Veszprémben 1930-tól a kisszeminárium lelki igazgatója, a szemináriumban a pedagógia, szentírás-magyarázat tanára, valamint az Angolkisasszonyok Intézeténél hitoktató lett. 1931-től házassági kötelékvedő, továbbá a kisszeminárium aligazgatója. 1933-tól a középiskolai hittanárokat képezítő bizottság tagja. 1936-tól a filozófia tanára lett, és az Oltáregylet egyházmegyei igazgatójaként szolgált. 1939. március 25-től plébános, majd emellett 1939. május 1-től kerületi esperes Várpalotán. Várpalotán az ő nevéhez fűződik a templomtorony újjáépítése, a kórus

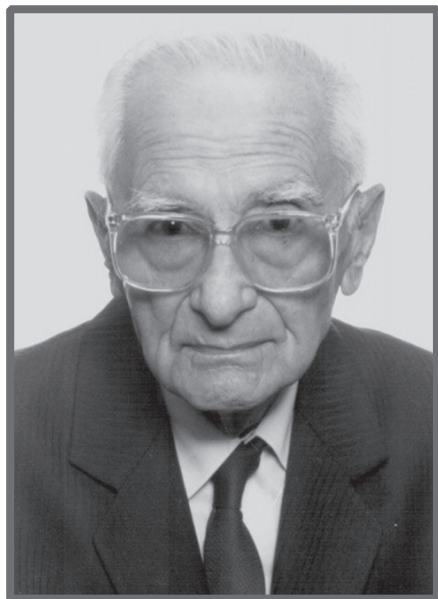
bővítése, új orgona és 2 gyóntatószék beszerzése, a nagy harang újröntése, az alsó és felső temető bekerítése, a barokk temetőkápolna kupolájának helyreállítása, harangláb újjáépítése. A Szent Donát kápolnát a második világháború után saját költségén újjátarta fel, mert bombatalálat érte. Pétfürdőn az ő idejében épült új templom, és az ottani plébánia megszervezése neki köszönhető.

Több más várpalotai értelmiségivel (Kégli Ferenc jegyző, Zima János helyi szociáldemokrata vezető, Jean Kornél állatorvos, és mások) és azok családjával egyetemben 1952. június 16-án – minden előzmény nélkül – elhurcolta az ÁVH, majd kitelepítették a Hortobágyra. Raboskodott a váci fegyházban, innen 1956 októberében szabadult. 1954-től adminisztrátor Homokszentgyörgyön, majd 1971-től Taliándörögdön szolgált, mindkét helyen az egyházközség lelkiismeretes szolgálatát bizonyítják az ideje alatt elvégzett munkák. Főpásztora érdemei elismeréseként tiszteletbeli kanonoki kinevezéssel jutalmazta 1972-ben. 1980-tól szentszéki bíró. Nyugdíjazása után 1986-tól szülőfalujában élt, és itt halt meg 1987. június 16-án. A várpalotai római katolikus templomban tábla őrzi emlékét.

Csiky Iván

Dr. Csiky Iván (Felpestes, Erdély, 1909. december 18. – Várpalota, 1999. december 30.) családját háromszor telepítették ki, sok hányattatás után 1926-ban kerültek Várpalotára. 1931-től nyugdíjazásig (1972) a Várpalotai Szénbányánál (az értékesítési osztályon) dolgozott. Aháború alatt a deportált lengyelekkel került közeli kapcsolatba, sorsukat a szíven viselte. Tevékenységéért a Lengyel Államtanáctól az Arany Érdemkereszt kitüntetést kapta, de elismerést kapott a csehszlovák-magyar barátság érdekében végzett munkájáért. 1945-ben nősült, felesége Székely Mária. Két gyermekük született: Anikó és Endre. Életét végigkísérte a sok társadalmi munka, a másokért munkálkodás mind kulturális, mind sport vonalon. Tiszteletbeli elnöke volt a Bányász Sportegyesületnek. 1956-ban került kapcsolatba Kormöcbányával, neki köszönhetően a két város között sport és kulturális kapcsolat alakult ki, melynek folytatásaként 1966 októberében testvérvárosi szerződést kötöttek. Szeretett utazni. 1981-ben hivatalosan megalakította a városban az Utazók Klubját, melynek 15 éven keresztül elnöke, majd tiszteletbeli örökös elnöke volt. Halála után a klub felvette Csiky Iván nevét. Alapító tagja volt a Városszépítő és Védő Egyesületnek is. Több helytörténeti kiadványt írt. 1986-ban Várpalota város díszpolgári címmel tüntette ki. 1992-ben a város kulturális életében végzett munkájáért „Közművelődésért” kristályvázát kapott. Az 1992. évi Várpalotai Napok rendezvényén 90. születésnapja alkalmából Várpalota Város Önkormányzata „Várpalota Városért” érdeméremmel ismerte el tevékenységét. 1999. december 30-án hunyt el. Hamvait a várpalotai római katolikus templom kriptájában őrzik.

Bartos Sándor

Bartos Sándor (Encs, 1911. szeptember 18. – Várpalota, 1994. február 21.) tanár, helytörténész 1930-ban tett képesítő vizsgát a miskolci Evangélikus Tanítóképzőben. Három évig házi-tanítóként dolgozott. 1933-tól sorkatona, majd hivatásos katona (1941-től a pápai ejtőernyős műszaki század parancsnoka) volt. 1945 januárjában megsebesült, hadifogságba került, ahonnan 1947-ben tért haza. Először Ósiben, majd 1950-től Várpalotán tanított. 1970-ben a Kisegítő Iskola igazgatójaként ment nyugdíjba. Intenzíven érdeklődött a helytörténet kutatása iránt, nevéhez fűződik az országosan is elismert Helytörténeti Múzeum megteremtése. Közreműködött a városban a Múzeumbarátok Köre létrehozásában. Részt vett a város környékén folytatott régészeti kutatásokban, melynek során több mint 1000 leletanyagot gyűjtöttek össze

(tárgy, érme, edény), melyeket később a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumnak adtak át. Munkásságáért többször kapott elismerést. 1993-ban a Várpalotai Napok keretében a Várpalota Város Díszpolgára kitüntetést vehette át.

Szijs Rezső

Dr. Szijs Rezső (Mezőlak, 1915. október 7 – Budapest, 2006. április 26.) református lelkész, író, történész. Iskoláit Pápán végezte, majd teológiát hallgatott. Érdeklődése korán az irodalom felé fordult. 22 éves volt, amikor első könyve megjelent, melyet Misztótfalusi Kis Miklósról írt, így ismerkedett meg a nyomdászattal. 1939-től Sárváron, majd 1946-tól Pétfürdőn szolgált református lelkészként. A negyvenes évektől rendszeresen jelentek meg cikkei, könyvei, bekapcsolódott a politikai életbe. Megismerkedett Várpalota múltjával, gyűjtötte a bányász hagyományokat. A Nép-művelési Intézet megbízására kezdett a témával mélyebben foglalkozni, melyből 1960-ban megszületett a Várpalotáról írt monográfiája. 1956-os tevékenységéért 1957 júliusában Tökölre internálták. Hét és fél hónap múlva szabadult. 1961-ben kénytelen volt megválni lelkészi állásától. Az MTA igazgatóságának kutatási csoportjánál könyvtárosként, majd 1968-tól 1971-ig az Országos Széchényi

Könyvtárban főkönyvtárosi beosztásban dolgozott. 1973-ban létrehozta a Műgyűjtők és Műbarátok Körét (ké-sőbb Budapesti Művészetbarátok Egye-sület), melynek elnöke lett. 1975-ben az ELTE Könyvtártudományi karán bölcsész-doktori diplomát szerzett. Alapító tagja volt a Herman Ottó Társaságnak, tagja volt a pécsi Janus Pannonius Társaságnak, a debreceni Ady Társaságnak, a Magyar Írók Szövetségének. A református egyház 1990-ben rehabilitálta. 1991-ben megalapította a Szenczy Molnár Társaságot, melynek elnöke lett. Kiadványainak száma meghaladta a százat. 1995-ben jelentős dokumentumanyagot ajándékoz a Krúdy Gyula Városi Könyvtárnak és képanyagot Várpalotának, melynek jelentős részét 1997-ben a Várpalotai Napok keretében ismerhette meg a város a Thury-várban megnyitott kiállítás keretében. Munkásságáért jelentős elismeréseket kapott. 1976: MTESZ Segner-emlékérem, 1991: A Magyar Köz-társaság Csillagrendje, 1992: Ötvenhatos Emlékérem, 1995: a Lakitelek Alapítvány Nagydíja, 1995: Kölcsény-emlékérem a Tár-sadalmi Egyesületek Szövetségétől, 1995: A Magyar Hitelbank Táncsics Alapítványa által adományozott képzőművészeti

(műkritikusi) díj, 1995: Nemzeti Ellenállási Emléknap, 1996: Várpalota Város Díszpolgára

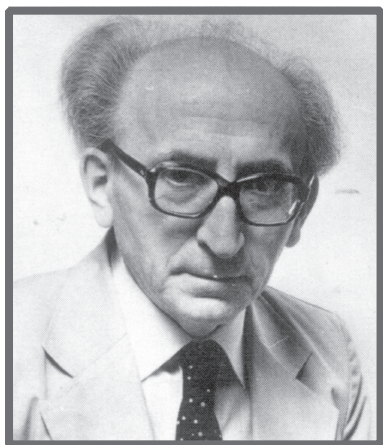
Veszeloovszky Zoltán

Veszeloovszky Zoltán (Mezőszentgyörgy, 1918. január 26. – Várpalota, 1992. augusztus 21.) esztergályos, amatőr természetbúvár. A Péti Nitrogénműveknél esztergályos, majd a várpalotai Szén-bányák Vállalatnál műszaki előadó volt. Szenvedélyesen gyűjtötte a lepkéket és a rovarokat. Fő kutatási területe a Keleti-Bakony volt várpalotai központtal. Szenvedélyes természetjáró volt. Szinte mindig fiatalokat szervezett maga köré. 1967 után az Inotán működő Bordán István Rovarász Szakkör vezetője volt. Gyűjteményeiből rendszeresen kiállít-ásokat rendeztek. Nevéhez fűződik a Bakonyból korábban nem ismert, napjainkban már törvényesen védett ritka fűrészlábú szöcske (Saga dedo) felfedezése, mely egyúttal a leghosszabb magyarországi rovar.

Emlékére a várpalotai Városi Ter-mészetbarát Szövetség minden évben emléktúrát szervez.

Bardócz Endre

Bardócz Endre tanár (Újszász, Szolnok vm., 1919. január 18. – Tószeg, Jász-Nagykun-Szolnok m., 1994. augusztus 20.) idősb Bardócz Endre tanító és Retkes Etelka óvónő (gyermektelep-felügyelőnő) gyermekeként született Újszászon. Az apja révén székely származású ifjabb Bardócz tanulmányait Újszászon kezdte, majd Jászberényben szerzett tanítói oklevelet. Bardócz Endre nem hazudtolta meg székely vérért, amikor saját elhatározásából, önként jelentkezett a frontra a II. világháborúban. Zászlós rangban orosz fogságba esett. Nemcsak az orosz front (a kurszki hadművelet) borzalmai, a

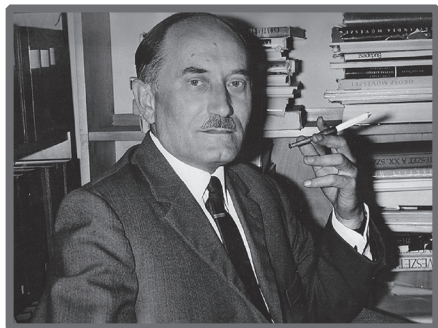

Könczöl Imre

Könczöl Imre (Füle, 1918. november 11. – Várpalota, 1990. május 23.) irodalomtörténész, könyvtáros. A gimnáziumot Székesfehérváron, a tanítóképzőt Nagykőrösön végezte, majd könyvtárosi képesítését Budapesten szerezte. A falukutató írókkal és a Márciusi Fronttal fiatalon kapcsolatba került. 1938–1939-ben egyik szervezője volt a Duna–Tisza-közi tanyai misszióknak. Enying és Veszprém után 1940-ben a szárszói országos parasztfűzési konferencia elnöke. 1939-ben Enyingen tanított, a háború alatt katona, de lehetőséget kapott tanításra a kassai polgári iskolában. 1945–1946-ban a győri parasztpárti újság szerkesztője és a földosztás idején miniszteri biztos. Ez idő tájt a Nemzeti Parasztpárt területi titkára volt Győr–Veszprémi–Komárom megyében. Miután az 1945-ös választáson a Parasztpárt rosszul szerepelt, 1946 februárjában visszament Enyingre tanítani. Nem szakadt el a politikától, hiszen Enyingen újraszervezte a helyi Parasztpártot: 200 ember lépett be a népközből a pártba, és az újra működni kezdett. Páldy Róbert hívására két évig nép-művelési felügyelő lett Veszprém megyében, Pápán és környékén, 1947 januárjától már szabadművelődési felügyelőhelyettesként tevékenykedett. 1948-ban néhány hónapig Budapesten az MDP központjában dolgozott. 1949-ben költözött Székesfehérvárra, ahol osztályvezetőként a megye kulturális életét irányította. 1951-től a városi, 1953-tól a Fejér megyei könyvtár igazgatója. 1954-ben a Vörösmarty Társaság újraalapító elnöke, a *Fehérvár* című irodalmi folyóirat főszerkesztője. Az 1956-os forradalom idején tevékenyen részt vett a forradalomban mint a Nemzeti Parasztpárt egyik volt megyei vezetője, javaslatára választották meg a székesfehérvári üzemek, hivatalok

hadifogságban eltöltött idő gyötörte meg, hanem az időközben szétbomlott házassága is. A szovjet fogságból való hazatérése után munka mellett folytatta tanulmányait, és az ELTE-n magyar-német szakos oklevelet szerzett. Újszászon kezdte tanítói pályafutását. 1959 augusztusában került Várpalotára, ahol megszervezte a várpalotai Thuri György Gimnáziumot, és mint a gimnázium alapító igazgatója sokat tett a város társadalmi-kulturális gyarapodásáért. Jó pedagógiai érzéssel kitűnő tantestületet szervezett, majd 1981-ben kerül nyugállományba. Irányítása alatt élte fénykorát a város legrangosabb oktatási intézménye. Fontos szereplője volt a város társadalmi közéletének. Munkája, érdemei elismerésül Várpalota díszpolgárává választották. Emlékét városi nívódíj, illetve 2009. április 24. óta emléktábla őrzi.

képviselőjüket, akikből megalakult a helyi Nemzeti Bizottság. A Szabad Vörösmarty Rádiónak lett az igazgatója a forradalom alatt és egy ideig még utána is. Végül 1957. március 8-án házkutatás tartottak nála, bevitték az ÁVH-hoz Székesfehérváron, majd börtönbe került, ahonnan 1959-ben szabadult. 1959. szeptember 18-án az Állami Biztosítóhoz került dolgozni. 1963-ban a várpalotai Városi Könyvtár igazgatója lett, amely az ő tevékenysége nyomán vette fel Krúdy Gyula nevét. Nevéhez köthető a várpalotai Krúdy Gyula-kultusz megteremtése. Irodalomtörténeti kutatásai révén Várpalota kulturális és irodalmi múltját számos tudományos igényű publikációban dolgozta fel. Sokat tett a helytörténeti kutató- és gyűjtőmunka megindításáért. Irodalmi munkaközösséget alakított a városban, és neki köszönhető, hogy a városi könyvtár tulajdonába került a várpalotai születésű Bán Aladár irodalmi hagyatéka. Néhány év alatt tekintélyes kulturális központtá fejlesztette az intézményt. Különösen sikeresek voltak a Könyvtári esték címmel szervezett író-olvasó találkozói, melyre az akkori irodalmi élet szinte minden jelentős alakját elhívta városunkba. Várpalotai vonatkozású helytörténeti kutatásait önálló kötetben is kiadta. 1988-ban Székesfehérvár díszpolgárává választották. Sírja a várpalotai protestáns temetőben van.

Nagy Gyula

Nagy Gyula (Várpalota, 1922. augusztus 9. – Várpalota, 1966. március 19.) festőművész a Képzőművészeti Főiskolán Burghardt Rezső és Szőnyi István tanítványa volt. Festészetére rendkívül nagy hatással voltak itáliai élményei. Ez a kötődés az 1950-es évek „szocialista realizmusa” ellenére is szinte kivétel nélkül érződött alkotásain. *Életét bővebben lásd a képzőművészeti értékeink fejezetben.*

Újhelyi Gábor

Újhelyi Gábor (Balatonfüred, 1925. június 1. – 2005. március 7.) a Thuri György Gimnázium tanára, festőművész, Várpalota díszpolgára. *Életét bővebben lásd a képzőművészeti értékeink fejezetben.*

Fodor Sára

Fodor Sára férjzett nevén Pacsu Gergelyné (Várpalota, 1926. április 26. – Győr, 2006. július 4.) közéleti személyiség, pedagógus, helytörténet-kutató 1945-ben szerezte tanítói diplomáját az Angolkisasszonyok Veszprémi R. K. Leánylíceuma és Népiskolai Tanítóképző Intézetben. Pétfürdőn, majd Várpalotán tanított 1952-ig. A Balatoni Nép főiskolán közel került a néprajzhoz, néptánchoz és az itt megszerzett ismereteket továbbadta diákjainak. A gyerekeket népdal, népi játékok elsajátítására tanította, megalakította a cserkészcsapatot. 1947-ben férjhez ment, két lánya született Ilona és Sára. 1953-